

Het Groene Blad

IVN Eerbeek en omstreken Jaargang 37 nr.1-2025

Het Apeldoorns kanaal Ouwe Kost(baarheden)

Nacht van de nacht

Klimaatwandeling

ivn

**natuur
educatie**

Colofon

IVN Eerbeek en omstreken

IVN, Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid afdeling Eerbeek en omstreken, is een vereniging van vrijwilligers die mensen betreft bij hun (groene) leefomgeving, natuur, milieu en landschap in de gemeente Brummen.

IVN-Eerbeek organiseert activiteiten zoals wandelingen, cursussen en werkzaamheden in het groen voor iedereen.

Lid of vriend worden? Meld je via e-mail aan bij secretaris@ivn-eerbeek.nl of via de website.

Contributie (per jaar): Leden: € 25,- Donateurs: € 12,- Huisgenootleden € 12,-

Vriend van IVN Eerbeek € 48,-

Te betalen op IBAN. NL17 RABO 0309 230 705 t.n.v. IVN vereniging afd. Eerbeek e.o.

Opzegging, wijzigingen in adresgegevens, e-mailadres graag melden bij de secretaris secretaris@ivn-eerbeek.nl.

Bestuur

Voorzitter	Jan d'Anjou	voorzitter@ivn-eerbeek.nl
Secretaris	Herman Heskamp	secretaris@ivn-eerbeek.nl
Penningmeester	Wim den Hartog	penningmeester@ivn-eerbeek.nl
Lid	Bert van der Saag	bertengustien@hotmail.com
Lid	Ingrid van Eijk	iggyb@chello.nl

Werkgroepen

Excursies	Chris Holtslag	excursies@ivn-eerbeek.nl
Natuurtuin	Gerard Nijhof	natuurtuin@ivn-eerbeek.nl
Publiciteit	Sandra Christiaans	publiciteit@ivn-eerbeek.nl
Scholing	Vacature	
Venel	Jos Rouland	venel@ivn-eerbeek.nl

Het Groene blad

Het Groene Blad is het contact – en informatieblad van IVN-Eerbeek en verschijnt viermaal per jaar. Het blad is van en voor leden en donateurs. Bijdragen zijn van harte welkom.

Overname van artikelen is toegestaan na schriftelijke toestemming van de auteur en de redactie.

Kopij voor Het Groene Blad kan worden verstuurd naar: redactie@ivn-eerbeek.nl

Het Groene Blad is eveneens te lezen op de website van IVN-Eerbeek en omstreken www.ivn-eerbeek.nl onder publicaties.

Redactie: Lambert Kouwenberg, Jan Coenraads en Jan Groenhof.

Opmaak en vormgeving: Herman Heskamp en Ronald Geerlof.

De uiterste inzenddatum kopij voor het volgende nummer is 1 april 2025.

ISSN 2543-117X

Het Groene Blad

IVN afdeling Eerbeek - februari 2025

Redactioneel

Is technologie goed of slecht?

En alweer is een jaar voorbij en gaan we het eerste kwart van de 21e eeuw afsluiten. "Het is of de tijd steeds sneller gaat", hoor je dan oudere mensen zeggen. Ontwikkelingen op allerlei gebied volgen elkaar snel op. En, zeggen die ouderen, zo snel dat het haast niet meer bij te benen is en je soms de neiging hebt te verzuchten: "Het zal mijn tijd wel duren". Het is soms moeilijk enthousiast te blijven en zeker bij negatieve ontwikkelingen de moed erin te houden. De wereld staat in brand. Lokale conflicten groeien, mede door de technologische ontwikkelingen, uit tot mondiale problemen met, als we Rutte moeten geloven, zelfs een mogelijke wereldoorlog. Dichter bij huis zijn er ook allerlei rellen en ruzies, deels extra aangewakkerd door die mobiele communicatiemiddelen die de korte lontjes, massaal, nog wat korter lijken te maken. Want ook die ontwikkeling gaat hard. Kregen de kinderen tot voor kort een 'mobieltje' als ze van de basisschool gingen, nu zie ik al kinderen van 9 jaar met zo'n doorontwikkeld telefoontje.

Het jaar 2024 is, ondanks plaatselijke vuurwerkverboden, met veel donder en bliksem afgesloten. Hier en daar was er een elektronische lichtshow. Hopelijk duurt het niet lang meer totdat deze techniek ervoor gaat zorgen dat er geen 'cobra-slachtoffers' meer vallen. Veel mensen zijn echter hardleers en zoals pessimisten zeggen: geneigd tot het kwaad. Dat lijkt momenteel zeker voor een aantal wereldleiders te gelden.

De vooruitzichten voor het jaar 2025 zijn niet gunstig met mensen als Poetin en Netanyahu en de expansiedrang van China. En wat te denken van Trump en zijn kompaan Musk. Er zullen ongetwijfeld nog veel mensenlevens verloren gaan. Toch blijf ik hopen, want de hoop zal als laatste sneuvelen. Misschien wordt het wel een 'jubeljaar' waarop de katholieken onder ons hun hoop gevestigd hebben. Zouden we inderdaad het oude achter ons kunnen laten en met een schone lei verder gaan?

Zouden we alle nieuwe technologieën ten goede aan kunnen gaan wenden? Niet om er raketten mee af te vuren maar om er een schoner milieu mee te bewerkstelligen. Geen drones gebruiken om bommen te gooien maar om de gevolgen van klimaatverandering beter in beeld te brengen. De mobiele telefoon niet gebruiken voor de 'verwerpelijke' sociale media maar voor handige appjes om de flora en fauna mee te determineren.

Er zijn immers ook lichtpuntjes die hoopvol en optimistisch stemmen. Er komt weer een nieuwe gidsenopleiding waarbij de nieuwe middelen en methodieken ingezet kunnen gaan worden. Als IVN gaan we door met alle zeer succesvolle activiteiten van afgelopen jaar en zijn we blij met het enthousiasme van onze vrijwilligers. Dit Groene Blad staat weer vol met mooie artikelen. Ook ikzelf kan wel eens klagen, zoals u zult merken, en ik ben zeker somber over een aantal zaken maar aan de andere kant: misschien brengt mij 2025 ook wel de terugkeer van een verloren zoon.

Lambert Kouwenberg

Inhoud

- 4 Het Apeldoorns kanaal
- 9 Herenboerderij
- 10 Nacht van de nacht
- 11 Ledenadministratie
- 12 Daslook
- 14 Bankzaken
- 15 De sperwer
- 17 Natuurgidsen opleiding
- 18 Magische maretak
- 19 Weetjes
- 20 Koraalzwam en schaapjes
- 21 Klimaatwandering
- 22 Excursie diersporen
- 24 Einde jaarswandering
- 25 De grove den
- 26 Slakken en andere plagen
- 28 Agenda

Drukker:
Editoo B.V. te Arnhem

Foto boven: Winter. S. Christaans.

Foto onder: Rode heidelucifer.

Ouwe Kost(baarheden)

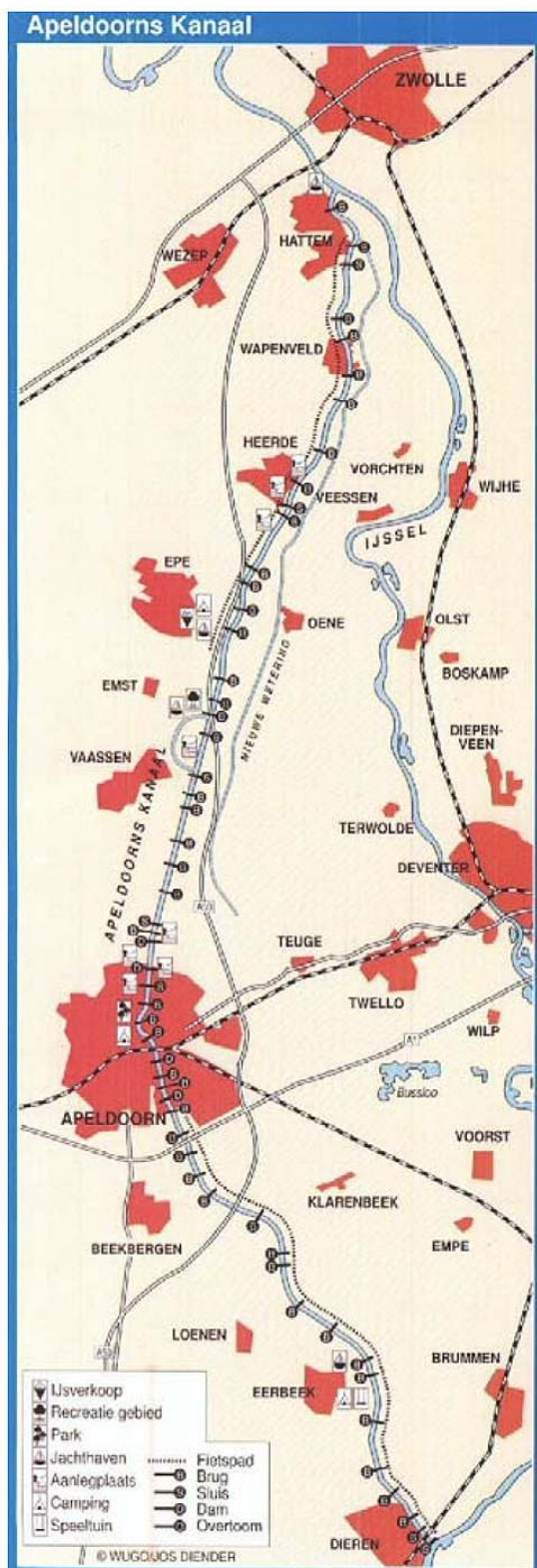
AUTEU: BERT VAN DER SAAG

Het Apeldoorns kanaal

In den beginne....

We kennen allemaal Het Kanaal. Het loopt van de IJssel bij Dieren naar de IJssel bij Hattem. Koning Willem I (1772-1843), de 'koopman-koning' en de 'kanalenkoning', liet het graven in 1825 van Apeldoorn naar Hattem. Hendrik Jan Lijsten, beambte van Paleis Het Loo, werd de bouwmeester. Er stroomde al de Grift, maar deze kanaliseren was bijna onbegonnen werk. Men bedacht toen om een heel nieuw kanaal te graven. Dit kanaal zou voor een groot gedeelte parallel aan de Grift komen te liggen. Dit plan heeft jaren op de plank gelegen.

Toen kwam in 1813 Willem als soeverein vorst der Verenigde Nederlanden en de plannen kregen gestalte. Willem kwam geregeld op landgoed Het Loo en zag er wel wat in. De kosten waren ±300.000 gulden. Op initiatief van baron Sloet tot Olthuis werd ook een plan gemaakt "om het kanaal langs de oostzijde der Veluwe heuvelen van Apeldoorn tot in den IJssel tussen Dieren en Brummen door te trekken". In 1847 werd dit plan een ontwerp. Er waren echter nogal wat problemen. De tweedeling is van toepassing op zowel de historische, geografische als waterhuishoudkundige situatie.

Afbeelding: Koning Willem 1

En hoe het verder ging...

Het kanaal van Apeldoorn naar Hattem voldeed nooit echt goed. 1) Het was geen doorgaande vaarweg. Er kwam nauwelijks één schip per dag in Apeldoorn. 2) Het was een vaarweg van lokaal belang en slechts bevaarbaar voor kleine schepen. 3) Vervoer van Veluwe landbouwproducten werd gewoon met paard en wagen gedaan. 4) Vervoer van stukgoederen via het kanaal bleek minder dan verwacht. 5) De sluis- en brugkosten waren hoog. 6) De onderhoudskosten van de houten sluizen en bruggen waren ook hoog.

In 1868 werd het kanaal toch doorgetrokken naar Dieren, dit gedeelte is 23 kilometer lang. De totale lengte is dan 53 kilometer. Willem I heeft de voltooiing niet meer meegeemaakt.

Bij Dieren moest een drierups-schutsluis worden gebouwd, deze was uniek. Het grote hoogteverschil van 8 tot 10 meter met de IJssel moest worden overbrugd. Tevens werden er een aantal sprengen gegraven om het waterpeil omhoog te brengen. De bekendste is de Vrijenbergspreng met de grootste waterval van ons land. Het heeft echter nooit goed voldaan. Door de aanleg van spoorwegen en de toename van vrachtverkeer over de weg, werd het kanaal steeds minder gebruikt. In 1962 werd het kanaal, vanaf Wapenveld tot Apeldoorn voor scheepvaart afgesloten. In Wapenveld stond de Berghuizer papierfabriek, deze moest bereikbaar blijven.

Bijzonderheidje: Ik zal een jaar of 10 oud zijn geweest toen mijn buurjongen vroeg of ik zin had om mee te gaan vissen in het Kanaal. Hij had een hengel en samen gingen we op pad. Het kanaal leek me leuk, het vissen minder. Al snel had hij een goed stekje gevonden, althans dat vond hij, ik wist het niet. De hengel in het water en maar wachten. Ik vond het niet wat, ik was liever gaan voetballen. Plots riep hij: beet. Ik dacht: en wat nu? Hij haalde de zaak omhoog en een visje spartelde aan de haak. "Nu moet jij hem eraf halen", zei hij opgewekt. Ik heb me omgedraaid, mijn fiets gepakt en ben naar huis geseheid. Nadien heb ik nooit meer gevist, ik vond het verschrikkelijk.

In de loop der tijd zijn er ruim 60 bruggen, sluizen en duikers geplaatst. De ophaalbruggen hadden een doorvaarwijdte van 6.50 meter en de bruggen hadden een variabele doorvaarhoogte, maar waren niet erg geschikt voor scheepvaart. Op 10 mei 1940, na de Duitse inval, werden alle 42 bruggen, die er toen waren, opgeblazen door het Nederlandse leger. Dit moest de opmars vertragen. In de daaropvolgende jaren werden ze door Duitse soldaten hersteld, maar aan het eind van de oorlog door de terugtrekkende Duitse soldaten ook weer vernield. In 1946 was het kanaal weer klaar voor scheepvaart.

De scheepvaart van Apeldoorn naar Dieren was na de oorlog flink toegenomen. Dit gedeelte werd toen geschikt gemaakt voor Kempenaars, schepen tot ± 600 ton. In Dieren werd een nieuwe sluis gebouwd en de unieke 3-traps sluis werd gesloopt.

Het verval en de plannen

Geleidelijk ging het echter bergafwaarts en in 1972 werd het kanaal buiten gebruik gesteld. In 1982 ging ook het laatste stuk tussen Hattem en Wapenveld dicht. In 1997 droeg het Rijkswaterschap het kanaal over aan het Waterschap Veluwe. Het geheel was zwaar verwaarloosd. In 1998 werd de 'Stichting Apeldoorns Kanaal' opgericht, met als doel: herstel van het Kanaal en het te gebruiken als vaarweg voor de recreatie en het varend erfgoed, rekening houdend met de belangen van natuur en milieu.

In 2001 heeft een commissie een plan opgesteld 'Bewaren door bevaren' om het kanaal te restaureren en het weer bevaarbaar te maken. Er zijn toen al vele miljoenen ingestoken. En men is er nog steeds mee bezig. De bruggen worden aangepast en andere plannen uitgetoetst. Het kanaal heeft nog steeds een functie in de waterhuishouding, ecologische- en waterkwaliteit. En ook voor het toerisme, zoals het Jaagpad (fietspad) met daaraan de Middele Molen, kano's, waterfietsen, vissen en nog heel af en toe schaatsen. In de loop der tijd zijn er vissteigers, P's voor vissers en andere recreanten, picknickplaatsen enz. aangelegd.

Er staan langs het gehele Kanaal zo'n duizend bomen. Langs het zuidelijke gedeelte zijn dit vooral Amerikaanse eiken en beuken. Sommige hebben al een respectabele leeftijd. In het najaar vallen de bladeren van de bomen en dat geeft nogal wat modder. Vroeger moest er dan ook regelmatig gebaggerd worden, vooral in de buurt van de bruggen, anders hadden de schepen veel te veel last. De firma Hylkema en van Balen werd hiermee meestal belast. De bagger kwam op een schip dat het op een plek naast het Kanaal dumpte. Het werd met zand vermengd en daarna met kracht opgespoten. Je kunt de spuitbulten nu nog herkennen.

Na het sluiten van het Kanaal is het steeds meer dichtgeslibd, denk aan het gedeelte waar de Vrijenbergspreng in het Kanaal komt. De wasserij, vroeger de Lelie, loost warmer water en dat is goed te zien..

Afbeelding 3: Klabanusbrug

Van de Scherpenbergerbrug tot aan de Brummensebrug

Ik wil het hebben over dit gedeelte van 8,3 kilometer.

Hiertussen liggen: de Loenensebrug, de Klabanusbrug, de Zilvensebrug, de Coldenhovensebrug, de Eerbeeksebrug en de Hallsebrug (de Koningsbrug). Dat zijn dus in totaal 8 bruggen. Deze bruggen waren in eerste instantie van hout. Bij sommige bruggen was een brugwachterswoning. Deze was behoorlijk uitgebreid, op z'n "Veluws", met een deel, een varkenshok en een koestal. Bij de Klabanusbrug en de Zilvensebrug staat deze woning er nog.

Bijzonderheidje: De meeste namen van de bruggen kan ik wel begrijpen, alleen de Klabanusbrug of Clabanusbrug? Waar komt toch deze naam vandaan? Natuurlijk heb ik naar de betekenis van Klabanus gezocht en wat vond ik: Klabanus = iets groots, een joekel. Het wordt regelmatig voor een mannelijk lid gebruikt! Hier wil ik het verder niet over hebben. Ik heb al genoeg te doen met vrienden lid te maken van het IVN.

Willem Klomp van De Marke heeft gevonden: Klabanus = een joekel van een huis (Deventer dialect). In het huis woonde toen (1832) de weduwe van Delden. (Het is de plek waar nu Boesveld de ganzenman woont.) Het was ook een herberg. Deze schijnt behoorlijk in trek te zijn geweest bij de schippers die aange-meerd lagen. 's Avonds gingen ze er graag heen, dronken het nodige en gingen daarna schipwaarts. Men noemde dit algauw, ze gingen "Klabberen". Het huis is in 1913 gesloopt en iets verderop, nieuw gebouwd. Hier tegenover is het drie-gemeenten-punt van Apeldoorn, Voorst en Brummen. Het is nog steeds een stuk land vlakbij een grote boerderij "Het Goirle". Opvallend is dat het woord nu eens met een K en dan weer met een C geschreven wordt. Van hieraf loopt de Clabanusweg in de richting van Klein Amsterdam.

Als je op een overzichtskaart kijkt, valt direct op dat het kanaal recht is en maar twee bochten vertoont. De eerste om de 'Alba' heen en de tweede om Eerbeek heen.

Puinwaaier, dorpen en beken

De bocht om de Alba is er omdat men om Oosterhuizen en daarna ook om de Scherpenberg heen wilde gaan. Er is hier sprake van een puinwaaier. Ook van Eerbeek weten we dat het op een puinwaaier uit de ijstijd ligt. Een puinwaaier is een waaier van sediment dat uitgespoeld is naar een dal. (Sediment is door wind, water of ijs getransporteerd materiaal, zoals grind, klei, zand en lutum). De dorpen die in dit gebied langs het kanaal liggen, Eerbeek, Loenen en Hall, zijn esdorpen.

De twee puinwaaiers zijn ontstaan in het Saalien en het Weichselien, de laatste ijstijden. Op de puinwaaiers liggen vaak dorpen. Waarom?

Het is te droog voor landbouw, lager is het te nat. Het bos is vlakbij, dus hout, jacht, bosproducten als paddenstoelen, eikels, honing voorradig en het vee kan er dichtbij grazen.

Als er dan ook nog een beek door loopt, heb je drinkwater, vis en kun je een molentje bouwen. Je ziet dan drie hoofd-landschappen: een stuwwallandschap in het westen, een beekdal- en broeklandschap in het midden en een dek-

zandlandschap in het Oosten. Het kanaal ligt eigenlijk dwars door dit landschap heen. Hierdoor zijn er eigenlijk altijd probleempjes geweest, zoals: de beken lopen niet in het kanaal, maar eronder door. Dit gaf weer een tweedeling/scheiding in het watersysteem en vervolgens problemen voor industriewater en drinkwater. Dit kan weer leiden tot droogte op hogere gebieden en wateroverlast in de lagergelegen gronden, zoals beekdalen en broekgronden.

Opvallend is dus dat de beken onder het Kanaal door gaan richting de IJssel. De sprengen, zoals de Vrijenberger spreng, eindigen in het kanaal. Dit om meer water in het kanaal te krijgen. Er stond maar 60 cm in en er moest 2 meter inkomen om de schepen te kunnen laten varen. Het kanaal ligt niet in het grondwater en er zakt daardoor te veel water weg. Er was niet goed over nagedacht. Vandaar dat de sprengen zijn gegraven. Daarna kon er eindelijk gevaren worden.

Dat graven ging meestal met schop en kruiwagen. Het gehele traject was in 12 percelen opgedeeld. Ieder perceel werd afzonderlijk aanbesteed. Omdat het gedeelte bij Eerbeek nogal laag lag, heeft men langs een groot gedeelte de 'Zelneefsebeek' gegraven. Deze loopt van de Oude beek tot aan de Eerbeekse beek. Hieruit kon het water via een aantal inlaatduikers in het kanaal geloosd worden. Men heeft het Kanaal netjes met een bocht om Eerbeek gelegd.

Afbeelding 4: Zelneefse beek

Dit was voornamelijk om de kosten te drukken. De bodem was in de puinwaaier hoger dan erbuiten. Dus groef men er omheen. De grond waar het kanaal doorloopt is ook minder goede grond, en daarom goedkoper.

Achteraf best jammer; een mooi kanaal met een kade, door het dorp zou mooi geweest zijn.

In de loop der tijd is de samenstelling van de grond veranderd. De zandverstuivingen, broeklanden e.d. zijn, ook door blokverkaveling, verdwenen.

Het belang van het kanaal werd ook al snel minder door de aanleg van de spoorlijn tussen Apeldoorn en Dieren (1887). Daarna kwam het wegtransport er ook nog bij.

Op 1 december 1868, werden nieuwe tarieven vastgesteld voor gebruik van sluis, brug en kanaal. Deze waren best hoog. In 1899 werden ze allemaal afgeschaft, maar toen werd de concurrentie van spoor en weg groter. Daarnaast bleef de waterstand een probleem. Ondanks alles heeft het kanaal een belangrijke rol gespeeld in de economische ontwikkeling van de Oost-Veluwe.

Andere sprengen zijn de Oosterhuizense- en Zwaan-spreng. De Vrijenbergerspreng ligt in het verlengde van de Veldhuizenerspreng. Kom je aan het eind van deze spreng, dan is er een mooie plek waar hij het kanaal in gaat.

Het kanaal heeft een lengte van 53 kilometer en telt 8 sluizen en 30 dienstwoningen. Het naast het kanaal gelegen Jaagpad was er om met paard en man (meestal de vrouw en/of kinderen) het schip te laten trekken. De man moest 'natuurlijk' het schip besturen. Het Jaagpad is nu een mooi fietspad.

Afbeelding 5: Jaagpad, kinderen trekken de boot.

Oorlogsherstel

Tijdens en vlak na de oorlog is er veel gebeurd op en om het kanaal. Door zijn ligging was het kanaal een onderdeel van de IJssellinie. Er zijn de nodige vernielingen aangebracht om de Duitse invasie te blokkeren. Toen de capitulatie een feit was, werden de bruggen zoveel mogelijk hersteld en scheepswrakken verwijderd om o.a. de boeren de mogelijkheid te geven naar hun land aan de andere kant van het kanaal te gaan en de scheepvaart te hervatten. In ons gebied werden de Loenense-, Zilvense- en Hallsebrug vrij snel weer hersteld. De Scherpenberger-, Klabanus-, Coldenhovense-, Eerbeekse- en Brummensebrug waren niet te herstellen. Hier kwamen noodbruggen, pontons of soms een klein pontje. Het einde van de oorlog echter gaf nog veel meer verwoestingen. Nu waren het de Duitsers die vernielingen veroorzaakten om de geallieerde troepen tegen te houden. Na de bevrijding moesten in het zuidelijke deel 12 gezonken schepen en de brokstukken van de vernielde bruggen opgeruimd worden. Er kwamen vervangende houten noodophaalbruggen en ook een Bailey-brug.

Op 6 Februari 1946 was het Kanaal weer bevaarbaar. Ge-

leidelijk aan werden de bruggen vervangen. Na de oorlog was de scheepvaart in Kanaal-Zuid (Apeldoorn-Dieren) toegenomen. In 1955 werd, na uitvoerig overleg begonnen met de vervanging van de drietrapssluis. In 1957 werd deze in gebruik genomen. Desondanks en met een kanaalverruiming nam de beroepsvaart af.

Op 25 januari 1973 voeren de allerlaatste schepen door het kanaal. Alleen een stukje van 4 km., van Hattem naar Wapenveld (Berghuizer Papierfabriek), was nog in gebruik.

Plannen, plannen, plannen

Na 1972 moest er dus nagedacht worden, over wat te doen met het kanaal. Apeldoorn groeide enorm en men dacht echt aan dempen. Dit ging gelukkig niet door.

De RGV (Recreatie Gemeenschap Veluwe), richtte zich, samen met Rijkswaterstaat, op natuur, landschap en recreatie. In 1978 kwam het actieplan 'Apeldoorns Kanaal'; ontwikkelingsmodellen landschap en recreatie. Hierin werden ook de gemeenten betrokken. Het ging echter allemaal niet door want men was bang dat het milieu te veel zou worden belast. Daarna wilde men het kanaal bevaarbaar maken voor pleziervaart. Ook dit ging niet omdat er achterstallig onderhoud was, vele bruggen waren niet geschikt enz.

Rond Eerbeek ging men wel waterfietsen verhuren en legde men vissteigers aan, ook voor invaliden, overdraagplaatsen voor kano's en een recreatief fietspad met picknickplaatsen. Vissen kon je overal. Door het gebrek aan onderhoud werd de waterkwaliteit snel minder, ook door de dikke laag vervuild slib op de bodem. Het zuurstofgehalte daalde en daardoor kwamen er ook minder soorten vis.

Afbeelding 6: Recreatie, waterfiets bij Eerbeek.

In 1995 was er de Werkgroep Waterrecreatie Rivierengebied Gelderland (WWRG) van het Koninklijk Nederlands Watersport Verbond. Zij wilden het kanaal weer bevaarbaar maken voor de doorgaande recreatietoervaart. Ook dit lukte niet; Waterschap Veluwe was huiverig.

In 1998 kwam de Stichting Apeldoorns Kanaal (SAK). Doelstellingen: 1) het in zijn historische functie herstellen van het Apeldoorns Kanaal en 2) het verrichten van alle verdere handelingen, die nodig zijn voor het Apeldoorns Kanaal als cultuurhistorisch monument, voor het water-

beheer en voor flora en fauna. Ook dit kwam niet goed. En zo ging het maar door. In 2012: plannen van de gemeente Brummen om drie historische bruggen te renoveren. De SAK roept op rekening te houden met toekomstige beschikbaarheid. Uiteindelijk gooit men de handdoek in de ring. Het gaat niet lukken alle neuzen in dezelfde richting te krijgen.

Hoe is het nu?

Als je vanaf de Scherpenbergerbrug richting Dieren gaat kom je langs:

- Resten van de laad- en losplaats van de ALBA
- De huizen die bij de ALBA hoorden.
- Het gemaal net voor wasserij Elis met daarbij
- Plek van waaruit het water naar de infiltratievennen op de Schalterberg omhoog wordt gepompt.
- Plek waar de Vrijenbergerspreng in kanaal komt.
- Loenensebrug
- Klabanusbrug
- Resten van laad- en losplaats (235 m.) bij Smart
- Loenense Molenbeek onder kanaal bij Middelste molen met daarbij de
- Middelste molen, museum toegankelijk voor excursies.
- Twee visplaatsen
- Zilvensebrug, hier een zwaai- en wisselplaats, keerplaats (50 m).
- Coldenhovensebrug met ooievaarsnest
- Eerbeeksebrug, hier net voor gaat de
- Eerbeekse beek onder kanaal door.
- Resten laad- en losplaats (87 m). Hier tegenover een
- Zwaai- en keerplek).
- Hallschebrug (Koningsbrug). De brug heet ook Koningsbrug, omdat Gedeputeerde Staten van de provincie Gelderland niet mee wilden betalen aan 2 bruggen, kostenbesparing. De andere brug was de Veldwegbrug, vlak na Apeldoorn. Koning Willem III heeft toen de kosten voor zijn rekening genomen.
- Er is en was een koek en zopie. Nu is het een mooie pleisterplaats.
- Vlakbij liggen 2 vernieuwde vissteigers.
- Brummensebrug met aanlegplek voor kano's ed,
- Resten van een laad- en losplaats (57 m.)

Afbeelding: Zwaai- en wisselplek bij Nobel.

Veel mensen die aan het kanaal woonden hadden, met toestemming van Rijkswaterstaat, een waterstoep (klein steigertje). Hier kon dan o.a. de was gedaan worden. Het water was nog van goede kwaliteit. Er waren wel allerlei regels (toen al).

Afbeelding: Fabrieken aan dit gedeelte van het kanaal.

1. Tot 1989 een grote kalkzandsteenfabriek. Eigenaar Enne Ebels Lijphart noemde de fabriek ALBA naar de witte steen. Hij was een boomkweker uit Heerde, maar stichtte in 1906 de fabriek. De fabriek zelf werd in 1912 gebouwd. Het kantoor was in Apeldoorn. Er was een nabijgelegen berg, de Scherpenberg. Deze ging men afgraven en geleidelijk ontstond er een meer. De afvoer ging het meest per spoor, maar de ALBA had ook eigen schepen voor het vervoer van kalkzandsteen naar afnemers.

2. Kanaal Zuid – Cartonfabriek Schut – Smart Packaging Solutions.

3. Aanlegkade bij de Eerbeeksebrug. Bij 2 en 3 werden grondstoffen van en voor de papierindustrie vervoerd. Er stonden schuurtjes die voor de opslag waren. Soms werd er ook turf, kunstmest en kolen aangevoerd voor bedrijven in de buurt. Lossen was zwaar werk, dat meestal met de hand werd uitgevoerd.

Aan de oostkant lag het overslagbedrijf voor zand en grind. Dat was de firma Brouwer, v/h Boezewinkel, nu Nobel.

Eerbeek Links de brugwachterswoning Apeldoornseweg 11 bij de Eerbeeksebrug. Rechts de loodsen van de daar (Voortvondensmet 34) gevestigde boomkwekerijhandel, toen Boezewinkel, later Brouwer en nu (2018) Nobel. De loodsen waar het schip voor ligt is in 1809 in gebruik genomen, postkaart 21 augustus 1934

Vis en....

Hoe zit het nu met de flora en fauna in ons kanaal gedeelte?

Er zaten altijd zo'n 20 soorten vis in, waaronder blankvoorn, baars, ruisvoorn, snoek en karper. Er is al eens een uitgebreid onderzoek gedaan door Sportvisserij Oost-Nederland, maar dat rapport is alweer van 2013.

Opvallend is dat de bodem behoorlijk vervuild is en dat afgeraden wordt de vis te eten. Maar er valt toch al niet veel te eten omdat de visstand dramatisch is afgenomen. Je merkt dat van het grote aantal vissers dat er zat, nog maar weinigen zijn overgebleven. De oorzaken zijn: de visstand is nog maar 10% van de oorspronkelijke biomassa vis, de vervuiling en de steeds toenemende plantengroei.

De kwaliteit van het water is daarentegen wel behoorlijk goed. In het kanaal heb je 5 soorten vissers:

1. De recreatievisser, die vist vooral op witvis (deze vangsten zijn niet best).
2. De snoekvisser vist vooral van de kant (vangst is redelijk).
3. De karpervisser, specialistische sportvisser, (vangst is matig).
4. De wedstrijdvisser, dit gebeurt nog zelden (vangst is meestal slecht).
5. De jeugdvisser, deze zie je vooral bij woonkernen, meest witvis, soms karper of snoek.

Er zijn exoten aangetroffen zoals de marmergrondel, zonnebaars, maar ook de gevlekte Amerikaanse rivierkreeft.

In begin 2022 melde de Stentor dat er bij Eerbeek een vrouwtjes otter in het Kanaal zit. Dat betekent dat de kwaliteit van het water is verbeterd.

Ook zie je wel water- en moerasvogels als de kleine karekiet, ijsvogel, aalscholvers. Boven het water vliegen als het donker is watervleermuizen. Verder zijn er ganzen, ooievaars, reigers en eenden.

Bronnen:

- *Geschiedenis van het Apeldoorns Kanaal – Rick Scholten
- *De Marke, verschillende nummers.
- *Gelders archief.
- *Foto Flora en Fauna
- *Internet
- *Eigen ervaringen

Op bezoek bij Herenboerderij

AUTEUR: HERMAN HESKAMP

Al twee keer stond er een artikel in Het Groene Blad, magazine van IVN-Eerbeek, over coöperatieve Herenboerderij De Groote Modderkolk in Loenen.

Voor wie naar aanleiding daarvan nieuwsgierig is geworden, organiseren we een bezoek aan deze boerderij waar ruim 300 mensen lid en mede-eigenaar van zijn. Samen produceren zij eerlijk voedsel en iedere week verse groenten, eieren, fruit en wie dat wil, kan vlees van eigen kudde ophalen. De Herenboerderij ligt in een prachtig natuurgebied waardoor er veel is te zien.

De rondleiding wordt verzorgd door Anke van Hal. Zij is als hoogleraar gespecialiseerd in het bevorderen van enthousiasme voor duurzaamheid en gebruikt in haar lezingen de Herenboeren vaak als voorbeeld. Zij zal voorafgaand aan de rondleiding een verkorte versie van een van haar lezingen geven.

De rondleiding zal plaatsvinden op zaterdag 12 april, om 10.00 uur. Verzamelen bij het bankje rond de boom bij de ingang van De Groote Modderkolk, Vrijenbergweg 24B, Loenen.

Voor opgave: secretaris@ivn-eerbeek.nl

Nacht van de Nacht

AUTEUR: SANDRA CHRISTIAANS

Laat het donker zijn – Laat het donker donker en ontdek hoe mooi de nacht is tijdens de Nacht van de Nacht.

Met deze mooie slogan wordt de aankondiging gedaan voor het jaarlijks terugkomend event 'Nacht van de Nacht' dat altijd gehouden wordt in het laatste weekend van oktober (afgelopen jaar op 25-26 oktober). Het is een initiatief van de Natuur en Milieufederaties om aandacht te geven aan 'lichtvervuiling'.

Een korte uitleg

Nederland is een van de meest verlichte landen ter wereld. Het doel van de Nacht van de Nacht is om ons land donkerder en duurzamer te maken. Overbodige verlichting veroorzaakt lichthinder en energieverstopping. Ook raakt het dag/nacht ritme van mensen en dieren verstoord. Mens en dier hebben het natuurlijke ritme van de nacht nodig om uit te rusten, voor hun gezondheid en voor een sterke weerstand. Door het toenemende gebruik van licht worden onze nachten alleen maar lichter en wordt "de donkere nacht" steeds schaarser in een dicht bevolkt land als Nederland. Waarom hebben we genoeg donkerte nodig? En wat zijn de gevolgen wanneer het niet donker genoeg is? Bioritmen raken verstoord, maar lichthinder heeft ook directe gevolgen voor mens en dier.

De Nacht in Eerbeek

Wij als IVN Eerbeek e.o. hebben afgelopen jaar voor het eerst uitgebreid aandacht gegeven aan 'lichtvervuiling' bij onze 'eigen' Nacht van de Nacht, die wij hebben georganiseerd op vrijdagavond 25 oktober 2024. Met een groep enthousiaste vrijwilligers zijn we in het begin van het jaar bijeen gekomen om met elkaar te brainstormen hoe deze avond vorm te geven. Lambert Kouwenberg, die al geruime tijd actief betrokken is bij de Nacht van de Nacht van IVN Zutphen, heeft de groep voorzien van veel zinvolle input. De groep is aan de slag gegaan, heeft vele contacten gelegd en, heel belangrijk, wij mochten gebruik maken van een mooie locatie waar de Nacht van de Nacht gehouden mocht worden. Dat was namelijk op Landgoed 'De Molenbeek'. (Marieke en Ton nogmaals hartelijk dank voor het openstellen van jullie landgoed).

Naast de zorgvuldige voorbereidingen is er bij zo'n evenement natuurlijk één heel belangrijke factor waar we absoluut geen invloed op hebben en dat is het weer.

De week voorafgaand hebben we dan ook dagelijks de vooruitzichten bekeken en we hadden geluk: de weergoden waren ons goed gezind. Het was een droge, heldere avond, beter konden we het ons niet wensen.

Er waren ca. 60 deelnemers (30 volwassenen en 30 kinderen) die allemaal erg positief waren. Er werd gelopen in groepjes van ca. 10 personen. Een wandeling in het donker van ongeveer 2 kilometer onder begeleiding van een IVN-gids.

Tijdens de wandeling werd op een zestal plekken op verschillende manieren aandacht gegeven aan lichtvervuiling en het grote belang van een donkere nacht. Erg blij waren we ook dat Alex Scholten ('Reis naar de sterren') die avond zijn medewerking wilde verlenen en ons met zijn telescoop aan de heldere hemel o.a. Saturnus liet zien.

'Vroege vogels'

Enige tijd voorafgaand aan de avond zijn we ook nog benaderd door "Vroege Vogels", het VARA-radioprogramma. Zij wilden ook extra aandacht schenken aan het onderwerp lichtvervuiling in het radioprogramma van de zondagochtend tussen 07.00 en 10.00 uur op Radio 1. Merlijn Schneiders was voor Vroege Vogels bij ons aanwezig en is met een groep mee gelopen tijdens de avond.

Op de website van [bnnvara.nl/vroege vogels/artikelen/](http://bnnvara.nl/vroege-vogels/artikelen/) aandacht voor lichtvervuiling kun je het artikel teruglezen en het onderdeel in het radioprogramma terugluisteren waarin o.a. Lambert en een aantal deelnemers geïnterviewd wordt.

Omdat deze avond een succes is geweest willen we in 2025 weer aandacht geven aan de Nacht van de Nacht in het laatste weekend van oktober.

Ledenadministratie

Nieuwe leden

C. Wiersma
J. van Hemert
T. Diemel

Nieuwe vriend

A. Russelman

Daslook (*Allium ursinum*)

AUTEUR: JAN COENRAADTS

Inleiding

Deze keer koos ik voor een inheemse bolplant die 'wild' vrij zeldzaam is, maar zich, eenmaal op een gunstige plek gevestigd, enorm kan uitbreiden. Op die locaties kunnen in de lente hele pollentapijten van helderwitte bloemen ontstaan, vaak gekenmerkt door een duidelijke uiengeur die nog sterker wordt bij kneuzing van het blad en wanneer de plant afsterft. Ook in Natuurtuin Harmanahof is daslook te zien, want in april-mei groeit en bloeit het achter in de tuin in het grasveld onder de grote linde. Hoewel de omstandigheden daar redelijk, maar niet echt ideaal zijn voor de plant, breidt de daslook zich de laatste jaren steeds wat uit.

Voorkomen

Wild kom je daslook vooral tegen onderaan de hellingen van erosiedalen in Zuid-Limburg en in binnenduinenranden vanaf Texel 'naar beneden', maar het is ook een bekende stinsenplant in Friesland en Groningen, het rivierengebied, Utrecht en elders op buitenplaatsen en landgoederen. In Nederland en België is de plant inheems, maar in het wild vrij zeldzaam, elders in Europa meer algemeen. Nederland ligt aan de noordwestgrens van het verspreidingsgebied. Naar het noorden toe komt de plant voor tot in Midden-Noorwegen en de Baltische landen. Naar het oosten toe groeit de plant tot in de Kaukasus en in Zuid-Europa.

De meningen verschillen waar het gaat om de bescherming van daslook. Tot 2017 was de plant namelijk wettelijk beschermd en je zou zeggen daarna dus niet meer.

Maar de voor velen 'gezaghebbende' Heukels' Flora acht de plant - een 'doelsoort' op de Rode Lijst - in 2020 nog steeds beschermd en, gelet op het betrekkelijk zeldzaam voorkomen in de wilde natuur, mag dat voor mij wel zo blijven. Overigens vindt de Verspreidingsatlas dat de plant niet wordt bedreigd en daarmee ben ik het ook wel eens.

Indeling

Daslook rekent men tegenwoordig tot de narcisfamilie en daarbinnen tot het geslacht *Allium*, de lookachtigen. De narcisfamilie heeft als gezamenlijke kenmerken: overblijvend, eenzaadlobbig, kruidachtig, meestal ondergrondse bollen al dan niet met wortelstokken, tweeslachtige bloemen met 6 meeldraden en 1 stijl en tenslotte hebben ze allemaal doosvruchten met veel zaden. Niet alle plantkundigen zijn gelukkig met de verhuizing van daslook van de leliëfamilie naar de narcisfamilie, omdat daslook wat betreft het bovenstandige vruchtbeginsel en het vrijwel geheel afhankelijk zijn van zaadverspreiding duidelijk verschilt van andere 'echte' narcisachtigen en daslook waarschijnlijk juist daarom eerder bij de leliëfamilie was ondergebracht. Maar kennelijk acht men nu de overeenkomsten met de narcisachtigen van groter belang dan de twee toch vrij opvallende verschillen. Aangezien daslook ook bij de leliëfamilie al een buitenbeentje was, was een eigen familie met maar één lid misschien ook een aardige oplossing geweest. Dat komt wel meer voor.

Beschrijving

Daslook is een overblijvende plant, een geofyt, wat betekent dat de winterknoppen zich ondergronds bevinden. De plant wordt 20-40 cm hoog en groeit op vanuit een slanke bol van meestal 2-4 cm lang die tegelijk de basis

vormt van de twee bladen. Aanvankelijk zitten er vliesjes om de bol die later verdwijnen. De bol heeft vrijwel geen zijbolletjes. De twee ellips- tot lancetvormige bladen zijn grondstandig en vanaf de bol in de steel wat gedraaid. Ze zijn 3-5 cm breed, donkergroen en hebben parallelle nerven.

Vooraf in april en mei, maar soms ook later, tot wel in juli, groeit een gladde, driekante of halfronde, bladloze bloeistengel omhoog met de bloemknoppen in een bloei-schede, die afvalt wanneer de bloemen zich openen. De zuiver witte bloemen zijn tweeslachtig (met mannelijke en vrouwelijke geslachtsorganen), vormen een halfbol-vormig schermpje van 5-20 bloemen en hebben elk 6 bloemdekbladen (kelk en kroon vallen dus samen) van rond 1 cm lang. De 6 meeldraden met dunne helmraden zijn ongeveer 7 mm lang, half zo lang als de bloembladen. De stamper is driedelig en dat zorgt later voor een drie-hokkige doosvrucht.

De vroegbloeiende bloemen van daslook worden bezocht door insecten die, al genietend van het stuifmeel, zorgen voor bestuiving en bevruchting. Het vruchtbeginsel is bovenstandig in tegenstelling tot andere planten van de narcisfamilie. Een verschil met de meeste bolgewassen is ook dat daslook zich vooral uitbreidt door zaad. De zaden zijn zwartbruin en minder dan een jaar kiemkrachtig. Vaak worden ze verspreid door mieren.

Biotoop

De plant heeft een voorkeur voor kalkhoudende, losse, stikstofrijke en humeuze grond in vochtige loofbossen met een kruidenlaag, waaronder ook ooibossen. Die grond mag behoorlijk voedselrijk zijn, basisch (dus niet zuur), vochtig en lemig of kleiig. Daslook staat meestal in de

schaduw, want de plant heeft maar weinig licht nodig. Maar naarmate het bladerdak van de bomen echt te dicht wordt, verdwijnt daslook langzaam uit het zicht en is het enige dat van de plant rest de bol in de grond. Een daslookplant kan tot ongeveer 6 jaar oud worden. Binnen plantengemeenschappen is daslook een kensoort voor de klasse van eiken- en beukenbossen op voedselrijke grond.

Naamgeving

De wetenschappelijke naam van daslook is *Allium ursinum*. De website Wilde planten geeft twee verklaringen voor het ontstaan van *Allium*. Het zou komen van het Griekse *aglis* (knoflook), dat weer ontstond uit *glis* (iets kroms of rond), waarbij het dus gaat om de vorm van de bol. *Allium* zou ook van het Keltische *all* (warm, scherp, brandend) kunnen zijn afgeleid en dan gaat het om de smaakeigenschappen van daslook. De soortnaam *ursinum* komt van het Latijnse *ursus* (= beer) en betekent 'van de beren'. Men dacht dat uit de winterslaap ontwaakte beren daslook kozen als eerste voedsel. Het Duitse *Bär(en)lauch* en het Franse *ail des ours* zijn hier ook aan ontleend. De naam *daslook* werd al in 1608 genoemd. De Nederlandse naam zou afgeleid kunnen zijn van *dassen* die in een burcht onder de grond leven, waarop soms daslook groeit. De *das* zou zijn kracht danken aan dit kruid. Andere namen voor daslook zijn *berenlook*, *borslook*, *uienbloem*, *woutknooplook* en *wilde knoflook*. In Duitstalige gebieden zijn er dan nog de namen *Lauchgewächse* en *Rams*. In Friesland heet de plant *blêdlok*, over de Noordzee *Bear's Garlic* (*garlic* = knoflook) of *Ramsons*, in Spanje *Ajo de Oso* (*berenknoflook*), in het Italiaans is het *Aglio orsino* en in het Zweeds *Ramslök*. De laatste naam kom je ook tegen in het Noors en bijna ook bij de Denen: *Rams-Løg*.

Wetenswaardigheden

- Koeien zijn dol op daslook in hun weiland, maar hun eigenaar zeker niet. Omdat de melk er een knoflooksmaak van krijgt, zal de boer daslook meteen en grondig uit het weiland verwijderen.
- Vroeger bestreed men darmklachten, wormen en ader-verkalking met daslook.
- Vooral het (klein gesneden) jonge blad van daslook wordt geoogst en gebruikt op of in brood met boter, salade, pesto of kwark. Dat smaakt naar knoflook, ui, bieslook en prei, maar is wat minder sterk dan die van het echte knoflook (*Allium sativum*). Ook de knoppen van daslook en de bol zijn eetbaar, maar daar heb ik geen ervaring mee. In Duitsland is daslook heel populair (*Bärlauchbrot*), maar ook elders waardeert men de plant. In het zuidwesten van Hongarije - iets ten noorden van de stad Pécs - organiseert men eind maart/begin april in dorpen in het Mecsekgebergte zelfs daslookfestivals.
- Gelukkig houden ervaren verzamelaars van wilde daslook er gewoonlijk wel rekening mee dat er het volgende jaar ook weer daslook moet zijn. Wanneer wordt gelet op de eisen die daslook aan de bodem en de standplaats stelt, kan de plant ook goed in de tuin gedijen. Daslook is daar een goede bodembedekker, bloeit prachtig, spaart de wilde soortgenoten en is bovendien veiliger.
- Niet voor niets noemde ik daarnet 'ervaren verzamelaars', want het blad van daslook lijkt op dat van *lelie-tje-van-dalen* (*Convallaria majalis*) en ook nog wel wat

op dat van herfsttijloos (*Colchicum autumnale*). Alle delen van de twee laatstgenoemde planten zijn echter behoorlijk giftig. Aan de bloemen en de uiengeur is daslook prima van de andere twee planten te onderscheiden, maar wanneer de bloemen er nog niet of niet meer zijn en de verzamelaar ook nog flink verkouden is, wordt het lastiger en zou ik het risico van mogelijk levensbedreigende vergiftigingsverschijnselen na de maaltijd – in het bijzonder voor kleine kinderen – maar niet nemen.

Dan toch maar liever daslook uit de eigen tuin: gewoon wat zaad uitstrooien of een bolletje uitplanten. Door de ruime zaadverspreiding is de plant wel een woekertje, maar (mede) gebruikt als grondbedekker is dat overkomelijk. Vanaf het begin duidelijk en consequent de omtrek van het toegewezen tuinareaal handhaven lost veel op. – Overigens is het ook niet goed daslook overmatig te gebruiken, omdat zich dan (lichte) vergiftigingsverschijnselen kunnen voordoen. Maar ja, datzelfde geldt voor wie te veel beukennotjes eet. Mijn moeder zei altijd tegen haar beide zonen: "Alles met mate, want te is nooit goed!" Ik wil hier wel bekennen dat ik dit nu en dan uittestte, maar jawel, achteraf klopte het altijd.

Bronnen

- Duistermaat, Leni (2020) Heukels' Flora van Nederland
- Eggelte, Henk (2015) Veldgids Nederlandse flora
- Heimans, E., H.W. Heinsius, Jac.P. Thijssse & J. Mennema (1994) Geïllustreerde flora van Nederland, België en Luxemburg
- Internet: floravannederland.nl || verspreidingsatlas.nl || nl.wikipedia.org || wildeplanten.nl
- Reader's Digest (2004) Wilde planten van West en Midden-Europa
- Vermeulen, Nico (2007) Geïllustreerde Kruiden Encyclopedie

Bankzaken

AUTEUR: BERT VAN DER SAAG

Toen Lambert als eerste schreef over een 'bankje met uitzicht', vond ik dat een leuk onderwerp. Ik dacht direct, daar heb ik er ook één voor. En toen ik even doordacht, wist ik er wel twaalf en meer.

Dat is een onderwerp voor een nieuwe rubriek, dacht ik toen, met als titel: 'bankzaken'. Lambert heeft als bedenker van de rubriek, besloten de titel 'Bankje met uitzicht' te handhaven.

De eerste die direct in mij opkwam, is het prachtbankje op een prachtplek ter gelegenheid van een prachtige gebeurtenis. Gustien, mijn vrouw, en ik waren op 11 september 2020, 50 jaar getrouwd. Wat is er dan mooier dan een bankje op een bijzondere plek te laten plaatsen. Voordeel-tje is dat ik toen al een paar jaar in onze geliefde beek groef, Marieke en Ton Ruijgrok goed kende en deze mooie plek had gezien. Het is één van de mooiere plekjes in onze omgeving.

Zicht op de kop van de Gravinnebeek. Alom rust, prachtige natuur, regelmatig vogelgeluiden en ook sporen van allerlei beekgangers (zowel dieren als mensen). Als je even tot jezelf wilt komen: hier gaat dat. Je zit op de Trapjesberg, kijkt op het oorspronkelijke "Gravenveentien" en ziet de Gravinnebeek 'lopen'.

Er zit hier volop wild zoals zwijnen, dassen, vossen, herten, reeën, eekhoorntjes en vleermuizen. Allerlei soorten vogels, zoals vier soorten spechten, uilen en andere. Prachtig is de beukenlaan langs de beek en ook andere boomsoorten zie je in de omgeving. Al met al een plek om blij van te worden, te zijn en te blijven. Mijn mede-beekruimers kunnen meer dan alleen een beek ruimen. Een bankje was snel in elkaar gezet en op de juiste plek geplaatst.

Een heerlijke plek.

De sperwer

AUTEUR: LAMBERT KOUWENBERG
FOTO'S: MARIJKE KEMPS

'Rode flits', de snelle jager

De sperwer is in Nederland een standvogel die dus het hele jaar rond valt waar te nemen maar in de winter komen sperwers soms 'zichtbaar' dichtbij.

Dan kan het zomaar gebeuren dat er op een voedertafel slechts een plukje veren rest als een sperwer een aanval heeft gedaan op de zangvogeltjes die daar nietsvermoedend lekker zaten te smikkelen.

Afbeelding: Pechvogel (Jan Coenraads)

De sperwer komt steeds vaker in de stad en in de dorpen voor. Doordat het al een tijdje niet goed gaat met de mussen, mezen en zwaluwen, hun lievelingsvoedsel, heeft de sperwer zijn jachtgebied noodgedwongen langzaamaan verlegd naar de dorpen en de bebouwing. Hier is nog genoeg voedsel te vinden. Zeker in de winter komen ze hier relatief gemakkelijk aan hun kostje als wij mensen hen verwennen met de vele voederhuisjes in onze tuinen.

De naam

U weet waarschijnlijk dat ik wat heb met taal en namen. Dan is de sperwer een interessante vogel. Het vermoedelijke Oudnederlandse woord voor sperwer is 'sparwaro', dat waarschijnlijk een samenstelling is van de woorden 'sparwa' (mus) en 'aran' (arend). Sperwer betekent dan 'mussenarend'. Dat is niet omdat hij op een mus zou lijken maar omdat hij graag mussen lust. In volks- en streeknamen en in andere talen, heeft de sperwer een dubbele naam gekregen. Daarbij heeft het eerste deel betrekking op zijn voedsel en het tweede deel op zijn gelijkenis met andere roofvogels. Zo is hij in het Engels een havik die op mussen jaagt ('sparrowhawk'), in het Fries een 'finkefalk' en in Zuid-Holland een 'vinkenhavik'. Andere streeknamen zijn: vinkendief, leeurikdief, blauwvalk, schietvogel en klamper.

Een andere lokale naam voor de sperwer is 'koekoeksveren'. Het uiterlijk van de koekoek en de sperwer lijken op elkaar en vroeger dacht men dat de koekoek in de winter in een sperwer veranderde.

De sperwer komt voor in de oudste nog als Nederlands beschouwde teksten uit de 8e eeuw, 'de Malbergse glossen'.

Jager

De sperwer is een indrukwekkende roofvogel, die ondanks zijn relatief kleine formaat, een formidabele jager is. Niet alleen voor vogelliefhebbers maar voor natuurliefhebbers in het algemeen, is het een bijzondere ervaring om een sperwer in actie te zien. Sperwers zijn snel en extreem wendbaar. Bij de achtervolging van hun prooi kunnen ze wel snelheden van 50 kilometer per uur halen. Door hun korte vleugels en lange staart kunnen ze ongelooflijk snel van richting veranderen.

Als ze hun prooi achtervolgen kunnen ze zo gefocust zijn dat ze het gevaar uit het oog verliezen. Regelmatig blijven ze steken in doornstruiken of vliegen zich als kamikazepiloten te pletter tegen ramen. Dat is dan weer een gelukje voor het zangvogeltje dat achtervolgd werd. Zo'n vogeltje maakt alleen kans aan een sperwer te ontsnappen door pijlsnel in dicht struikgewas weg te schieten.

Rondtrekkende sperwers zijn er het hele jaar door en ze jagen overal. De sperwer vangt zijn prooi in de volle vlucht of voert strategische verrassingsaanvallen uit. Ze veroorzaken met hun verschijning wilde paniek onder de mussen en de mezen. De sperwer staat ook bekend om zijn geduld. Hij kan uren wachten op het juiste moment om toe te slaan. Als hij een prooi heeft opgemerkt, versnelt hij zijn vlucht en verrast hij het doelwit met een razendsnelle aanval. Bij deze verrassingsaanvallen maakt hij gebruik van de omgeving. Hij schiet laag over boomtoppen, heggen en schuttingen, om vanuit onverwachte hoek toe te slaan.

Afbeelding: Sperwer (Jan Coenraads)

Sperwers leven van zangvogels maar door het enorme verschil in formaat (vrouwtjes wegen bijna het dubbele van mannetjes), bejagen ze verschillende prooien: vrouwtjes vooral vanaf, mannetjes tot aan, de grootte van een spreeuw.

De sperwer heeft dus in elk geval kleine zangvogels op het menu maar de grotere vrouwtjessperwer kan zich zelfs wel eens tegoed doen aan een kleinere mannetjessperwer (musket).

Broedseizoen

Sperwers nestelen in grote aaneengesloten bosopstanden met naaldbomen maar ook in geïsoleerde bosjes in het open veld of in de stad, soms zelfs in tuinen. Het nest, hoog in de bomen op een stevige tak dicht tegen de stam, wordt gemaakt van takken en gevoerd met bladeren en gras. Hierin worden 4 of 5 lichtblauw gekleurde eieren gelegd, die na ongeveer vijf weken uitkomen. Sperwers laten zich niet veel horen en gedragen zich bij het nest onopvallend. De grootste kans op het waarnemen van een sperwer heb je in de vroege ochtend of de late namiddag wanneer ze actief op zoek zijn naar voedsel.

Inventariseren blijft echter moeilijk. Het best is dat nog te doen op basis van hun uitwerpselen, geplukte prooien en geruilde veren van vooral het vrouwtje. Alleen de uitgevlogen jongen vallen op door veelvuldig en luidkeels bedelen.

De landelijke broedpopulatie wordt geschat op 2250-2700 paren (2018-2020). De winter is een betere tijd om sperwers waar te nemen dan de broedtijd. Het prooiaanbod is nu aanzienlijk kleiner, waardoor ze meer in open veld en bij bebouwing jagen. Een ander voordeel is dat veel bomen hun blad verliezen en de vegetatie afsterft, waardoor het landschap transparanter wordt en de sperwers beter zichtbaar.

De sperwer zoekt voor een broedplaats steeds vaker de stad op. De havik is ook in letterlijke zin de grootste vijand. Deze veel grotere en sterkere concurrent van de sperwer is in aantal nogal toegenomen en broedt overal behalve in de stad. De sperwer trekt zich van mensen niet zoveel aan en tussen de bebouwing is er volop voedsel in de vorm van mussen en mezen! Voor het aanslepen van deze prooidieren zorgt vooral het mannetje; het broeden is uitsluitend een taak voor het vrouwtje. Zij is heel beschermend ingesteld op en in de omgeving van het nest. Ze zal niet aarzelen om indringers af te schrikken. Of dat nu andere vogels zijn of mensen. De mannetjes zijn actiever in het verdedigen van het territorium.

Streepjespak

De sperwer is een markante verschijning met zijn streepjespak en zijn heldergele ogen. Zowel mannetje als vrouwtje hebben een leigrijze bovenzijde. De onderzijde (buik, borst en wangen) van het mannetje is roestrood. Daarin ligt het ontstaan van de door vogelaars gebruikte bijnaam: 'rode flits'. Het vrouwtje is aan de onderzijde wat fletser van kleur (bruingrijs). Vanwege zijn formaat, met een lengte van 32 cm. en een spanwijdte van 62 cm., veel kleiner dan het vrouwtje (respectievelijk 37 cm. en 74 cm.) maakt het mannetje direct een snellere indruk dan het vrouwtje. Dit grote verschil in formaat, 'geslachtsdeformisme' genoemd, heeft zo zijn voordelen. Een groter vrouwtje kan meer eieren bebroeden en een kleiner mannetje is wendbaarder en vangt daardoor gemakkelijker en dus meer prooien. Wanneer de jongen groter worden jaagt het vrouwtje mee en kan dan grotere prooien (spreeuwen, lijsters, tortelduiven) vangen: dat betekent meer eten voor de opgroeiende jongen.

Hoe gaat het met de sperwer?

De sperwer staat op de oranje lijst (kwetsbaar). Na de gifproblematiek (gebruik van pesticiden) van de jaren zestig van de vorige eeuw en de afname van vervolging nam de populatie in het tweede deel van de vorige eeuw toe. Hierna kwam er een omslag in de jaren negentig. Sinds die tijd lijkt de populatie bijna gehalveerd. De sperwer is aangewezen op het voedsel dat talrijke broedvogels als mussen en mezen vormen. Juist de afname van deze algemene soorten heeft nadelige gevolgen gehad. Verder lijkt de kwaliteit van de prooien een probleem (in elk geval op armere bodems) als gevolg van een slechte mineralenbalans en een hoge stikstofdepositie. Het ziet er voor de sperwer slecht uit als het niet lukt de basiskwaliteit van het milieu in de bossen te herstellen en er geen fors herstel van de populatie algemene zangvogels komt.

Een natuurlijke inrichting en beheer van tuinen, parken en bossen is goed voor zangvogels en daarmee ook voor de sperwer die hierin zijn prooien vindt. Door het bijvoeren van zangvogels op onze voedertafels, worden indirect dus ook de sperwers bijgevoerd!

Natuurgidsenopleiding 2026

AUTEUR: HERMAN HESKAMP

In januari 2026 starten de IVN-afdelingen Oost-VeluwezooM, Arnhem en Eerbeek e.o. weer een natuurgidsenopleiding. Dit is een landelijk erkende opleiding tot Natuurgids.

De opleiding is bedoeld voor mensen die woonachtig zijn en geïnteresseerd zijn in de prachtige natuur rondom Arnhem, Velp, Rheden, Dieren, Brummen en Eerbeek en daar als IVN-gids aan de slag willen gaan. De opleiding is een serieuze studie en geen cursus te noemen.

Wat leer je en hoe word je begeleid?

- Gedurende de opleiding verwerven de deelnemers een brede basiskennis van natuur, landschap en cultuurhistorie van het gebied.
- Daarnaast leren deelnemers vooral hoe zij hun enthousiasme op diverse manieren kunnen overbrengen op anderen.
- De drie IVN-afdelingen hebben als werkgebied de gemeenten Arnhem, Rheden, Rozendaal en Brummen. Dus: bebouwd gebied, parken, landgoederen en kastelen, bos, hei, weilanden en uiterwaarden. Wat een rijkdom!
- Natuurgids worden vraagt veel waarnemen met kijken, luisteren, ruiken en voelen.
- Werken met hoofd, hart en handen hoort daar bij.
- De opgedane informatie wordt thuis uitgewerkt en later gezamenlijk besproken.
- Ontdekken hoe de samenhang in de natuur tot stand komt en dat alles afhankelijk is van elkaar, is misschien wel het mooiste van de IVN Natuurgidsenopleiding.
- Tijdens de opleiding wordt aan ieders individuele leerdoelen gewerkt in de vele verschillende opdrachten.
- Om deel te kunnen nemen worden geen specifieke vaardigheden gevraagd. Daar werken we juist aan, wel is

noodzakelijk: enthousiasme, willen samenwerken en voldoende beschikbare tijd.

Praktisch

De cursus duurt van januari 2026 tot juli 2027.

Deelnemers moeten rekenen op een belasting van 4 tot 6 uur per week. Die worden besteed aan zo'n 25 theorielessen (op maandagavond in gebouw De Klaproos, Korenbloemstraat 21 te Rheden) en 25 excursies (op zaterdagochtend).

Daarnaast zijn er diverse vaste opdrachten in de loop van de tijd. Zowel individueel als binnen de eigen kleine (mentor-)groep.

De kosten van de volledige opleiding zullen ongeveer € 350,- p.p. zijn.

Kortom

Een veelzijdige en best intensieve opleiding voor wie als Natuurgids binnen het IVN aan de slag wil.

We verwachten van gidsen dat ze na afloop actief mee blijven doen in één of meer werkgroepen van onze afdelingen.

Er is plaats voor maximaal 30 gidsen in opleiding. De geïnteresseerden worden uitgenodigd voor een informatieavond in september 2025. Daarna vind nog een intakegesprek plaats.

Meer weten en inschrijven

Aanmelden Natuurgidsenopleiding IVN

<https://www.ivn.nl/afdeling/oost-veluwezoom/interessedelname-natuurgidsenopleiding-veluwezoom/>

Heb je nog vragen stuur dan een mail naar:

IVN Eerbeek e.o.: secretaris@ivn-erbeek.nl

De magie van de maretak

Afbeelding: Maretak in een appelboom.

AUTEUR: KARIN DE RAADT

Deze dwergheester is een groenblijvende plant uit de sandelhoutfamilie. De plant houdt van een kalkrijke bodem, dus vind je hem vooral in Zuid-Limburg. Het is een zeldzame soort die op de Rode Lijst staat.

De plant is een halfparasiet die een gastheer nodig heeft, zoals een populier, om daar water, zouten en voedingsstoffen aan te onttrekken, hij wortelt in het hout. De gastheer verschilt per ondersoort. Voor de fotosynthese heeft de plant zijn eigen blad.

Het zaad van onze soort, de Europese maretak, wordt meestal aangebracht door vogels. De besachtige vrucht wordt verspreid door vogels. In de winter als de besjes rijp zijn, wit en transparant, vormen ze een smakelijke hap voor vogels en met name de grote lijster is er verzot op. Vervolgens worden de zaden uitgepoept, wat soms te zien is als lange, witte parelsnoeren, die vervolgens op de takken belanden. Ook worden de bessen gegeten in de oksel van een boomtak, het zaad blijft plakken en ontkiemt. De wortel groeit dan in de boom. Zaden worden niet verteerd en hebben een kleverige laag, vandaar ook de naam 'vogellijm'. De zaden zijn voor de mens giftig.

De naam 'vogellijm' is terug te voeren op een gebruik in de Middeleeuwen dat niet veel goeds voor vogels betekende. De bessen van de maretak werden gekookt tot een kleverige substantie, vogellijm, en op lokstokken gesmeerd om vogels te vangen.

Ook zijn er soorten maretak die via explosieve vruchten hun zaden naar naastgelegen bomen kunnen slingeren, tot wel meer dan 10 meter ver. Wereldwijd zijn er meer dan 1000 soorten maretak. Maretakken bieden voedsel en nestgelegenheid voor vogels en een schuilplaats voor andere dieren, jaarrond. De struik heeft een dikwijls sterk vertakte groeiwijze, is onbehaard en heeft leerachtige, tegenoverstaande bladeren.

Mare betekent heks, nachtmerrie, nachtelijke kwelgeest of spook. De maretak staat bekend als een heksenkruid. De maretak werd aan de balken van stallen opgehangen en diende om de mare te verjagen en zo het vee vruchtbaar te maken. Uit de Noorse mythologie komt het verhaal van Baldur, zoon van oppergod Odin en Frigg (godin van de liefde). De voorspelling was dat Baldur jong zou sterven. Om dit te voorkomen, kreeg zijn moeder Frigg van alle dieren en planten in de natuurlijke wereld de belofte om hem geen kwaad te doen. Maar zij verzuimde de maretak te raadplegen, waarna de sluwe god Loki een pijl

van de maretak liet maken om Baldur te laten doden. De witte besjes symboliseren Friggs tranen om het verlies van haar zoon.

Magische krachten van de maretak

Al vele honderden jaren worden er verhalen en mythen over de maretak verteld. De plant heeft vele bijnamen, waaronder duivelsgras, heksennest, slangentong, lijmkruid en vogellijm.

Tegenwoordig is de maretak vooral bekend van de kustraditie met kerst (mistletoe). Dit gebruik is ooit komen overwaaien vanuit Groot-Brittannië, en werd in de 18e en 19e eeuw steeds populairder. In de kathedraal van York werden vroeger zelfs speciale maretakdiensten gehouden, waarbij criminelen uit de stad werden uitgenodigd om te vragen om vergeving.

Als een man en vrouw onder de maretak/mistletoe hadden gekust, plukte de man een bes. Als alle bessen waren geplukt, was de magische kracht van de plant verdwenen en mocht er natuurlijk niet meer worden gekust.

Afbeelding: Besjes van de maretak.

In veel culturen kende men de maretak magische krachten toe: de plant bood voorspoed, vruchtbaarheid en geluk. De Keltische druïden zagen de maretak als een heilig symbool van leven omdat de plant zelfs in de winter groeit. Daarom dienden ze het toe bij mensen én dieren, in de hoop de vruchtbaarheid te herstellen.

Kweken op appelbomen

In Zuid-Limburg noemt men de plant ook wel ‘duivels-nest’, vanwege de geheimzinnige krachten om geesten te verjagen.

Het kweken van de plant is met bijna net zoveel mysterie omgeven als de plant zelf. Dat kweken lukt in het heuvelachtige Zuid-Limburg, waar de plant op appelbomen wordt gekweekt. Daarvoor moet je wel veel geduld hebben: een gekweekte maretak heeft minimaal zes jaar nodig voordat je kunt beginnen met oogsten.

Bron: Roots

Weetjes

AUTEUR: KARIN DE RAADT

Mollen verzamelen bewusteloze regenwormen

Als voedselvoorraad voor de winter maakt de mol een grote kluwen van bewusteloze regenwormen. Met een beet achter de kop verlamt hij zijn prooi, waardoor deze lang houdbaar wordt, maar niet kan wegkruipen.

Mollen bewaren de wormen in een van de kamers in hun gangenstelsel. In zo’n voedselkamer kunnen wel honderden wormen opgeslagen liggen. Die voorraad is belangrijk, want een mol eet elke dag tot de helft van zijn gewicht, wat neerkomt op ongeveer 50 gram. In de winter is voedsel vinden soms lastig en de mol gaat niet in winterslaap. Als het vriest, kruipen mollen gewoon wat dieper onder de grond, tot waar de grond niet meer bevroren is.

Weetje

Veestapel

In 2023 scheidden landbouwdieren in Nederland 463,5 miljoen kilo stikstof en 147,5 miljoen kilo fosfaat uit. In april 2024 telde ons land 84,1 miljoen stuks pluimvee, 10,5 miljoen varkens en 3,7 miljoen runderen, bijna 15% minder dan 10 jaar geleden. Onder runderen is die daling de laatste jaren gestagneerd.

Bron: de Volkskrant 14 september 2024

Koraalzwam en Schaapjes

Afbeelding: koraalzwam

AUTEUR: JAN LOONSTRA

Eind oktober van het afgelopen jaar, kreeg ik een melding van een buurvrouw die tijdens het wandelen met haar hondje een paar mooie paddenstoelen had gezien. “In de richting van Leuvenheim”, vertelde ze.

Uit haar beschrijving bleek dat bij het Hammeler te zijn, en meer specifiek: een weggetje dat veel bezocht wordt door hondenbezitters, om daar hun viervoeters uit te laten. Haar beschrijving van wat ze gezien had, leek mij interessant genoeg om op mijn fiets mét camera daarheen te gaan.

Ik herinnerde me dat jaren geleden Hannie Wijers, die afgelopen mei plotseling is overleden, ook al eens gemeld had dat zij daar, langsrijdend op haar scooter heel bijzondere paddenstoelen had gezien. En uiteraard ook op de plaat gezet had.

Mijn buurvrouw, die een kunstzinnige opleiding heeft genoten, weet wat schoonheid is! Ze had helemaal gelijk! Op het Hammeler aangekomen bleek ik niet de enige te zijn die daar foto's maakte. Er liepen bezoekers uit heel Nederland rond. Ze vertelden mij, wat ik natuurlijk allang wist, dat de gemeente Brummen landelijk bekend staat om haar bijzondere paddenstoelen. Op internet gedoken kwam ik er achter, dat ook op het Zaaibroek, een zijweg van de Eerbeekseweg, een andere variëteit van deze koraalzwam gevonden was, de Alleekoraalzwam. Ik ben ook

daar naar toe gefietst, maar heb helaas geen exemplaren van die koraalzwam (meer) aangetroffen. Wat er had gestaan was al ten prooi gevallen aan de maaimachine, gezien de staat van de bermen.

Maar al fietsend was me opgevallen, dat in een droge sloot ter hoogte van Groot Engelenburg grote, witte, trechterachtige paddenstoelen stonden, en die waren zo opvallend en bijzonder dat daar natuurlijk meteen foto's van gemaakt moesten worden. Hierbij dan ook een foto van deze 'schaapjes' (*Lactarius vellereus*), een melkzwam. Volgens mijn naslagwerken, die wel wat gedateerd zullen zijn, is het schaapje zeldzaam en staat deze op de rode lijst.

Afbeelding: Schaapjes

Klimaatwandeling 10-11-2024

AUTEUR: KARIN DE RAADT

Spannend hoor, hoeveel mensen zouden er op deze nieuwe thema-wandeling afkomen?

Tijdens het voorlopen zijn we heel wat onderwerpen tegengekomen die de zichtbare gevolgen van klimaatverandering laten zien. Gerard Nijhof had de andere gidsen ruim van tevoren voorzien van documenten om in te kunnen lezen in deze interessante materie. Hij mailde ons onder meer een tabel met de gemiddelde jaartemperatuur, gemeten op vijf KNMI-hoofdstations. Hieruit blijkt dat grofweg vanaf 1910 tot 2020 het jaargemiddelde met ruim twee graden is gestegen met een duidelijk stijgende trend vanaf 1980. Verontrustend!

Ook is er sprake van verschuiving en verspreiding van een groot aantal soorten waarbij de areaalgrens opgeschoven is naar het noorden. Voorbeelden hiervan zijn onder meer: Trentepohlia, Bidsprinkhaan, Plooiwieswaaier, Tijgerspin en -mug, Japanse duizendknoop, Roodzwarte dennencade en de Aziatische hoornaar.

Afbeelding: Trentepohlia (rood) en korstmoss (geel).

Het weer is zacht, prima wandelweer, want het zal ook droog blijven. Er lopen 17 mensen mee, verdeeld over twee groepen onder begeleiding van Gerard en Lambert, Thijs en Karin.

Al snel komen we bij een aantal kwijnende Hemlocksparen die kaal zijn aan de top door een gebrek aan vocht. Ook lariks en fijnspar kunnen daar slecht tegen. Bomen kunnen daardoor aangetast worden door schorskevers zoals de letterzetter en de lariksbastkever. Bij de wildobservatiehut (WOP) hebben de wilde zwijnen flink huisgehouden. In de hut is een zandbij met haar legboor bezig eitjes af te zetten.

Afbeelding: Hemlocksparen

Verderop zien we opvallend veel dode en omgevallen berken met berkenzwammen. Een berk is een pioniersboom en kan tot wel 400 liter water per dag opnemen, zeker in het voorjaar. Dat lukt niet bij droogte. Ook zien we een zogenoemde 'enclosure', een omheind stuk bos, waarin loofbomen worden aangeplant, die beter bestand zijn tegen klimaatverandering. Maar, let op: ook loofbomen dragen bij aan de verdroging van het bos, met name beuken. Door het gesloten bladerdek van een beukenbos verdampt het regenwater voordat het op de grond valt.

Naast paddenstoelen als de vliegenzwam, russula's, kastanjeboleet, sponszwam en het waaier, komen we ook 'moederkoren' tegen op pijpenstrootje. Deze schimmel tast grassen en sommige graansoorten aan, vooral onder warme en vochtige omstandigheden. De besmette stengels/halmen zijn goed te herkennen aan de donkerbruine (zwarte) tot paarsachtige zwamvlokpakketten. Deze stekken uit de aangetaste halmen. Moederkoren is giftig.

De naam 'moederkoren' is afgeleid van het gebruik van de schimmel door voedvrouwen in de Middeleeuwen en de Renaissance om ween op gang te brengen, het werkt dus vruchtafdrijvend. Door het gebruik van ontsmet zaaizaad komt de aantasting in graan niet meer voor, met uitzondering van de biologische landbouw.

Onze route voert verder langs diverse bomen met *Trentepohlia*, een draadvormige groenalg die veel caroteen bevat. Hierdoor kleuren de dode of levende stammen oranje. De caroteen beschermt de schors tegen UV-licht. De alg doet de boom geen kwaad.

Richting de trimbaan zien we een eikenboom, die in de lengte overlangs een ondiepe maar duidelijke vorstspleet vertoont. Doordat in het verleden de schors bevroren is geweest, zet die uit en barst open. Nu gebruiken de mieren die als racebaan. Iets verderop staat jonge aanplant van zoete kers en tamme kastanje.

Afbeelding: Moederkoren op pijpenstrootje

We lopen het bos uit en slaan af naar de Bruisbeek, waar we het lied 'Do-Re-Mi' aanheffen uit de musical 'Sound of Music'. In Loenen heeft hier in 1939, in het huis met de naam De Uitkijk, enige tijd de familie Von Trapp gewoond na hun vlucht uit Oostenrijk. Ze werden hier geholpen door lokale mensen, en de familie was een belangrijk onderdeel van de lokale gemeenschap in die periode.

We kijken uit over de IJsselvallei. Door de laaghangende bewolking en een beetje mist kunnen we helaas de torenspits van de Lebuinuskkerk van Zutphen niet zien. Via een smal paadje met 'ambtenarenbomen' (*Robinia*) bereiken we de Droefakkers, de weg die naar de schaapskooi leidt. Gelukkig zien we ook gezonde Hemlocksparren, goed te herkennen aan de omhooggebogene top en de ongelijke naalden.

Na nog wat spons- en doolhofzwammen en nadat de gids gewezen heeft op de opvallende gedeeltelijke verkleuring van beukenblad (door een 'mineerder') bereiken we de parkeerplaats, waar het intussen een stuk rustiger is geworden.

Het is 16.30 uur en het begint al te schemeren. De gidsen worden bedankt voor de prachtige en leerzame wandeling!

Diersporen

AUTEUR: THIJS GROENHOF

Diersporen bij Coldenhove op 8 december 2024

Ondanks dat er in Brummen een midwinterwandeling was, hadden wij voor de diersporenwandeling toch 15 deelnemers. Het weer was droog, doch fris, waardoor tijdens de wandeling toch wel een beetje doorgestapt werd. We hebben genoeg diersporen kunnen zien onderweg, het ene wat beter zichtbaar dan het andere. Denk maar aan wildwissels of uitgewaaide dennentoppen waar de dennenscheerder in gezeten heeft. Beide waren met grote regelmaat te zien tijdens de wandeling.

Wij zijn de wandeling begonnen vanaf de parkeerplaats van Landdal Coldenhove om bij de kampvuurplaats het bos in te trekken, richting het heideveldje van Landgoed De Molenbeek. Vlakbij het klaphek waren al de eerste wroetsporen van zwijnen te zien. Een stuk verder het bos in, bij een y-splitsing met slagboom vonden we een boom vol met ruitvormige putjes op de stam. Dit is een ringelspoor, gemaakt in het voorjaar, door een bonte specht om het boomsap te kunnen drinken, een lekker suikerdrankje voor deze vogels. Spechten doen dit in een spiraal langs de stam naar beneden.

We volgden het pad rechts van de y-splitsing. Daar vonden wij een prachtige schuurplek van een zwijn tegen een spar aan. De grond rondom de wortelvoet was ook dermate weg gewoeld dat het evengoed een 'ketel' (slaapplaats) kon zijn. Vlak voor het wildrooster sloegen we links af over een curieus slingerpaadje, met veel zwijngewoet in het strooisel naast het pad. En vervolgens rechts verder

richting het heideveldje. Daar vonden we een eikenblad met gallen van de eikengalwesp. Gallen zo groot als een knikker, groengekleurd met rode bloesjes en bij opensnijden van eentje konden de deelnemers middenin een kleine holte zien waar het insectje in leeft.

Afbeelding: Eikengal

Wolf?

Op het heideveldje zelf zijn we naar een van de zandplekken gegaan. Daar hebben we verschillende pootafdrukken gevonden van ree, zwijn en hond/wolf. Als vergelijkingsmateriaal had Karin geprepareerde poten van ree, edelhert en zwijn meegenomen, om het verschil in grootte en afdruk te kunnen demonstreren. Langs en bij het heideveldje stonden ook verschillende hulstboompjes en beukjes met reeënvraat rondom, waardoor ze er kegelvormig uitzien. Eén hulst had 'ondervraat': de hele onderzijde van de kroon was kaarsrecht afgeknabbeld door reeën.

Bij een veegspoor van een edelhert op een boompje heeft Thijs met een reeënstang laten zien hoe en waarom deze dieren zulke beschadigingen maken. Wanneer het gewei van een hert of ree volgroeid is, begint de basthuid erg te jeuken en daar willen de dieren graag vanaf. Door langs de stam van een boompje te vegen, verlichten de dieren de jeuk en laat tevens de basthuid los waardoor het hele gewei gevoelloos wordt, klaar om met concurrerende mannetjes in de strijd te gaan tijdens de bronst.

Vanaf het heideveldje zijn we verder gelopen achter de windvang/wildwal van het bosweijtje langs naar de Gravinnebeek. Die hebben we stroomopwaarts gevolgd. In het bosweijtje zelf zagen we een graafspoor van een das die een grondwespennest gevonden had. We hebben ook gekeken bij het watervalletje van Kerstens molentje. Een stuk verder langs de beek hebben we stilgestaan bij beukenstammen waar spechten bezig geweest zijn hollen uit te hakken. Vooral zwarte spechten hebben hun hollen in deze bomen gemaakt: de meeste gaten zijn verticaal ovaalvormig.

Knagers

In het sparrenlaantje hebben we afgeknaagde sparrenkegels gevonden, door zowel eekhoorn (rafelig) als muizen (glad afgeknaagd). Deze knaagdieren eten de zaden van sparrenkegels en kunnen daar alleen bij door de schubben eraf te knagen. Eén van de sparren in het laantje zat enorm onder harsdruipsels, een teken dat er insecten zit-

ten in het levende deel van de bast, het cambium, en de boom als afweermecanisme de insecten probeert te verdrinken in hars. Hierin slaagt de boom alleen wanneer het voldoende regent en vochtig is in de bodem. Een aantal jaren terug was het te droog voor naaldbomen om deze houtinsecten te bestrijden, waardoor hele bospercelen afstierven.

Smidse

Het laatste stuk van de wandeling ging verder langs de beek en was vooral een beetje doorstappen. We hebben een aantal oversteekplaatsen van wild gezien, wroetspooren van zwijnen en een zoel in de oever van de beek waar zwijnen zichzelf een modderbad geven. Bij de watervoeerende sprengkop zijn we over de heuvel terug richting de parkeerplaats gelopen. Langs dat wandelpad waren veel wildwissels te zien en op het laatste stuk langs het bungalowerpark vonden we ook nog een spechtensmidse. Aan de voet van een grove den lagen allemaal verfomfaaide, uitgehakte dennenappels en eentje zat er vastgeklemd in de schors van de boom, klaar om uit elkaar gehakt te worden door een bonte specht om de zaden eruit te krijgen.

Afbeelding: Schuurboom bij zoel (wilde zwijnen).

Terug op de parkeerplaats waren de deelnemers zeer voldaan en gingen ze huiswaarts met flink meer kennis over hoe is te herkennen dat er dieren leven in het bos, en ook welke dieren dat kunnen zijn.

Loenen, 'the place to be'

AUTEUR: HAN KNIEST TE BRINK

De Eindejaarswandeling van IVN Eerbeek werd dit jaar gehouden op zaterdag 28 december.

Ontvangst en start van de wandeling zouden vanaf Kasteel Ter Horst plaatsvinden. Geen ontvangst op het kasteel weliswaar, maar de kasteelstallen waren gezellig voor ons ingericht; straalkacheltjes aan en warme koffie en thee met een koekje.

Onze gids was vandaag Gerard Nijhof met assistentie van Chris Holtslag, en Lambert Kouwenberg als ondersteuning.

Een van onze gidsen, 'kasteelheer' Bert, bleef op Kasteel Ter Horst ter ondersteuning van de 80-jarige vrijwilligers die voor ons erwtensoeper zouden maken.

De groep bestond uit 30 personen en normaliter zou de groep dan opgesplitst worden, maar omdat het de Eindejaarswandeling is, blijven we gezellig bij elkaar. Dat er dan af en toe gaten in ons peloton vallen is onvermijdelijk maar niet onoverkomelijk. Gewoon wachten op elkaar en een goede gids weet dan altijd wel iets te vertellen over wat we op dat moment kunnen waarnemen.

De wandeling begon om 11.00 uur en klokslag 15.00 uur stonden we weer bij het kasteel zoals was afgesproken.

De route

Vanuit het kasteel zijn we naar de Hoofdweg gelopen en hebben daar aan de overkant het Klompenpad opgepakt richting de Herenboerderij. In die landerijen kun je geweldig ver weg kijken maar door alle regen van de afgelopen dagen was het toch raadzaam zeer regelmatig naar je voeten te kijken om die op een redelijke plaats neer te kunnen zetten. Nou om eerlijk te zijn: er was erg veel modder maar daar hadden de gidsen voor gewaarschuwd, dus maakten we gewoon soms rare sprongen, soms achter elkaar, soms als buddy's naast elkaar.

Een klein stukje Vrijenbergweg en toen de Beekbergerweg overgestoken en daar het bos in richting camping De Reeënberg. Daarvóór werden we nog gewezen op alle nieuwe loofboomaanplant. Vandaar ging het richting Groenendaalseweg om deze over te steken naar de Loenemark.

Ja en dan kom je in een heel mooi bosgebied. Hierover kun je eindeloos lang vertellen maar het is vooral kijken, luisteren, voelen, genieten. Wat een mooi stukje Nederland, zomaar als onze achtertuin.

En vertellen kan onze gids: over grafheuvels in de Loenemark, over de grote bonte specht die rondjes omlaag draait in jonge bomen en op die manier vocht onttrekt en als ruil een interessant gaatjespatroon achterlaat. Over

(oranje) groenalg, sprengen, papierfabrieken, zwammen, zwijnen, reeën die zomaar langs ons heen renden, een dassenburcht waar we op gewezen werden, de oudste (heide)golfbaan van Nederland etc. etc.

We verlieten de Loenermark via de Imbosweg en dit gebied is echt het mooiste stuk van Loenen. Geen verkeer en de huizen zijn verstild tegen de wegen aangeplakt, je zult er maar wonen! Uiteindelijk moesten we toch nog even het drukke verkeer ondervinden om de Eerbeekseweg over te steken, om via de Slatdijk weer richting Ter Horst te gaan. Daar heb ik zomaar op een pad gelopen dat voor mij helemaal nieuw was terwijl ik hier al 53 jaar woon!

Natuurlijk, dat kan iets over mijn wandelgedrag zeggen maar ik houd het meer op de schoonheid van de verbor-gen mooie paadjes rondom ons mooie Loenen.

Zoals gezegd waren we om 15.00 uur weer bij het kasteel en werden daar hartelijk ontvangen met echte warme snert waar de soeplepel rechtop in bleef staan en roggebrood met spek! Als toet was er nog koffie of thee, maar iedereen vond toen een glaasje Glühwein toch echt veel aangenamer.

Afbeelding: IJshaar

Wat ik vooral met jullie wil delen is de moeite die de heren en dames gidsen voor ons doen, denk aan de voorbereiding en het daadwerkelijk rondleiden. Zij doen dit zo'n 15 keer per jaar, IVN Eerbeek is zeer actief!

Maar de Eindejaarswandeling dat is echt een traditie voor het leven.

De grove den

AUTEUR: KARIN DE RAADT

Steunpilaar van de Nederlandse economie

In 1515 bestelde graaf Hendrik III van Nassau (de oom van Willem van Oranje) in Neurenberg een zending pijnboom-pitten om uit te zaaien in een heideveld bij Breda. Uit die zaden zou het Mastbos groeien, één van de eerste bossen die speciaal voor de houtproductie werden geplant.

Met de aanplant van het Mastbos sloeg Hendrik drie vliegen in één klap: het voorkomen van zandverstuivingen, houtproductie en ruimte voor grofwild waarop gejaagd kon worden, niet onbelangrijk voor de adel.

Hendrik koos niet voor niets voor de grove den. Grove dennen groeien van nature op arme, droge grond aan de rand van zandverstuivingen, waar geen loofboom het volhoudt. Jonge aanplant kan goed tegen hitte en droogte en de volwassen bomen ook tegen vorst en hoge grondwaterstanden. In lange, koude winters nemen grove dennen een maandenlange winterrust, wat weer bijdraagt aan de stevigheid van de stam.

Niet onbelangrijk: de boom groeit snel en is al na 40 jaar 'kaprijp'. Sneller dan de lariks (50 jaar) en de eik (120 jaar). Een volwassen boom kan wel 40 meter hoog worden. In een aangeplant bos groeien de bomen recht omhoog, in een onderlinge strijd om het licht, tot alleen de kroon overblijft op een kaarsrechte stam, ideaal om masten te maken voor de scheepsbouw. Dat gebeurde dan ook, vandaar de naam Mastbos. Het hout is prima timmerhout (grenen), het kasteel van Breda is deels gebouwd met hout uit het Mastbos.

Uiterlijk

De benaming 'grove den' doet geen recht aan deze prachtige naaldboom. Als de boom vrij staat, groeit hij juist uit tot een sierlijke boom, met grillige vormen en een prachtige rode stam aan de bovenkant, wat wordt veroorzaakt door het afbladderen van de schors.

Waarom gebeurt dit? De boom groeit continu, en naarmate de boom dikker wordt, kan de oude schors niet blijven uitzetten omdat deze zeer star is. Aan de bovenkant (dichtbij de kruin), is de groei actiever, wat leidt tot meer schorsafval. Door oude schors kwijt te raken, vermindert bovendien de kans op infecties en schade. Ook beschermt dit tegen uitdroging en om licht op te vangen. Zo vindt een betere fotosynthese plaats en dit is vooral belangrijk in jonge, actieve delen van de boom en voor de productie van hars.

Waarom gebeurt dit afbladderen dan niet bij andere naaldbomen? Andere naaldbomen zoals (zilver)sparren, hebben een meer samenhangende en elastische schors, deze zet beter uit als de stam groeit. Bovendien groeien

deze bomen trager. Ook hebben ze een dichte, harsrijke schors waardoor die permanent beschermt tegen externe factoren, waardoor afbladderen minder/niet noodzakelijk is.

Als de grove den vrijstaat, de zogenaamde vliegden, heeft de boom een grillige vorm, de takken groeien met de windrichting mee.

De wind

De grove den moet het sowieso hebben van de wind. De mannelijke en vrouwelijke bloeiwijzen staan apart maar wel op één en dezelfde boom. Hele wolken geel stuifmeel verspreiden zich in mei en begin juni via de lucht. Deze pollen worden deels opgevangen door de zaadknoppen van de roodbruine vrouwelijke vruchtlichamen, maar het overgrote deel valt natuurlijk op de grond.

Door pollenonderzoek weten we ook dat de grove den ooit inheems is geweest in Nederland. We spreken dan over zo'n 9000 jaar voor de jaartelling, toen ons land bedekt was met naaldbomen, voornamelijk grove den. Het duurde tot ongeveer 7000 jaar voor onze jaartelling, dat, vanwege het warmer wordende klimaat, die naaldbomen geleidelijk gedeeltelijk vervangen werden door loofbomen: eerst berken, toen linden en uiteindelijk eik en beuk.

Het gebruik

Van die oorspronkelijke inheemse Europese populatie is niet veel meer over. Alleen in het noordwesten van Schotland staat nog een laatste pluk dennenoerbos.

De grove dennen die nu in ons land staan, zijn allemaal afkomstig van uitheems zaai- en plantgoed. Vooral in de 19e eeuw is de grove den massaal aangeplant. Enerzijds om de stuivende zandgronden vast te leggen, die waren ontstaan door overbegrazing van de heide, anderzijds voor de houtproductie en voor andere producten zoals terpentijn, hars en teer.

Hout van de grove den (grenen) was echter vooral populair als mijnhout. Hele bossen zijn, dichtbij de mijnen, speciaal hiervoor aangeplant. Mijnhout moest zowel stevig als veerkrachtig zijn, zonder knoesten en scheuren. Bovendien gaat het kraken voordat het breekt en konden de mijnwerkers tijdig vluchten bij het instorten van de mijngang. Tot ver in de 20e eeuw werd het hout gebruikt in de Limburgse mijnen tot het geleidelijk werd vervangen door ijzer en staal.

In 2023 bestond ongeveer 28% van het bomenbestand in Nederland uit grove dennen, met een gemiddelde leeftijd van 75 jaar. 15% is zelfs ouder dan 100 jaar. Door de klimaatverandering krijgt de grove den het echter moeilijk in droge, warme gebieden. Ze worden aangetast door schimmels en kevers. De verwachting is dat het natuurlijke verspreidingsgebied van de grove den naar het noorden zal verschuiven.

Bron: eigen ervaring en de Canon van de Nederlandse natuur.

Slakken en andere plagen

AUTEUR: LAMBERT KOUWENBERG

Afgelopen jaar hoorde je veel mensen klagen over de enorme hoeveelheid slakken in de tuin. Vooral de naakt-slakken veroorzaakten met hun vraatzucht veel overlast; het waren er ook zo verschrikkelijk veel! Veel sierplanten in de tuin werden kaalgevreten en mensen met een groentetuin vonden daags na het planten niets meer terug van hun sla en andijvie. Gezaaide groentes hadden niet eens de káns om tot ontwikkeling te komen.

Tallose manieren van bestrijding werden door zelfverklarde en andere deskundigen aanbevolen van zeer natuuronvriendelijke slakkenkorrels strooien tot meer deugdzame methodes als biervallen maken, koperdraad spannen, eierschalen en koffieprut strooien. Ik sprak ook mensen die kozen voor een handmatig opruimen (of verplaatsen) van de gewraakte dieren. Iemand had zelfs een prikstok gemaakt om niet te hoeven bukken!

Diehard-natuurlijke liefhebbers die alle levende wezens in de natuur een goed hart toedragen hielden het bij het tolereren van deze tijdelijke plaag en berustten in de overlast. Als je met vooruitziende blik voor een gezond ecosysteem in je tuin gezorgd had, had je een iets kleiner slakkenvolk in je tuin. Dan zijn er immers natuurlijke predatoren die graag een lekker hapje escargot meepikken. Je moet dus zorgen voor een goede biodiversiteit, zodat je dieren aantrekt die slakken eten. Een vijver aanleggen is misschien wel het beste. Daarmee trek je kikkers en padden aan. Met heggen, struiken en bomen lok je merels en lijsters. En ook egels houden wel van slakken!

En verder...

Er zijn natuurlijk nog veel meer als plaag te beschouwen verschijnselen. Doorgaans zijn die van tijdelijke aard, net zoals dat bij slakken het geval is. Denk maar aan mieren die je stoeptegels ondergraven, emelten en engerlingen in je grasveld die als natuurlijke vijand de mol hebben, die dan weer overlast kan geven met zijn molshopen! Bladluis

op je planten is ook niet fijn en weet je nog die buxusmotrupsen die ervoor gezorgd hebben dat je nu nog maar nauwelijks buxusheggetjes ziet.

Van minder tijdelijke aard zijn de plagen in de plantenwereld. Hiervoor geldt echt dat er weinig tegen te doen is, maar op zijn beloop laten lijkt ook niet wenselijk. Het kenmerk van invasieve exoten is dat er (nog) geen natuurlijke vijanden zijn en ze erg kunnen gaan woekeren ten nadele van inheemse soorten. Dit neemt overigens niet weg dat sommige van die exoten ook heel mooi kunnen zijn! In een aantal gevallen zijn ze om die reden zelfs door menselijke bemoeienis (!), hier terecht gekomen! Want zeg nou eerlijk: de reuzebalsemien is toch een mooie plant en de uitgebloeide reuzebereklaauw doet het heel goed in allerlei grote bloemstukken.

Wolf

De wolf wordt door sommige mensen, vooral schapenhouders, als een echte plaag ervaren die bestreden moet worden. De wolf die hier, in tegenstelling tot de invasieve exoten, op eigen kracht is gekomen is een predator voor groot wild en daardoor nuttig voor het in bedwang houden van de wildstand. Het is niet voor niets dat jagers, zacht uitgedrukt, niet dol zijn op de wolf. De wolf, die zeker niet dom is, gaat natuurlijk voor de gemakkelijkste weg om zijn eten te bemachtigen en dan komt een groep onbeschermde schapen natuurlijk goed uit. Voor jonge wolven kan een aanval op schapen de opmaat zijn naar het echte 'jachtwerk'.

Er is een heftige discussie ontstaan of de wolf, als plaag, bestreden moet worden en zo ja op welke manier. De huidige regeringscoalitie is onder 'leiding' van de boerenpartij (BBB) genegen over te gaan tot afschot van (nu nog alleen) 'probleemwolven'. Dat is dan een gemakkelijke prooi voor de jagers op twee poten/benen. De mensen die de wolf als een inheemse predator zien met dezelfde rechten als andere inheemse soorten, richten zich op manieren en middelen om de huisdieren (schapen en (kleine) honden) en ook mensenkinderen te beschermen om de eventuele overlast van wolven tegen te gaan.

Ergernissen

Tijdens mijn interviewgesprekken met IVN-ers van afdeling Eerbeek kwam het wolvenvraagstuk ook regelmatig ter sprake. Vaak als reactie op mijn vraag naar een grote ergernis van de geïnterviewde. Soms bestond de ergernis dan uit de afkeer van een van de twee standpunten (voor of tegen de wolf) en soms was er ook ergernis vanwege de discussie op zich.

Zo kent iedereen wel zijn ergernissen. Mijn persoonlijke ergernis op het vlak van plaagdieren betreft huiskatten (van de burens). Ik ga nog net niet zover dat ik ze zou willen afschieten maar vind wel dat er aan de overlast die katten met zich meebrengen iets gedaan zou moeten worden.

Als natuurliefhebber heb ik respect voor (bijna) alle dieren die hier van nature thuishoren ofwel inheems zijn. Ik zeg bijna, en dat is natuurlijk niet helemaal terecht, want ik

maak een kleine uitzondering voor muggen die altijd mij moeten hebben! Mijn tuin probeer ik ecologisch zo gezond mogelijk te houden. Ik heb dus een vijver met in elk geval kikkers en soms een pad als tegenwicht voor de slakken. Ik heb veel bomen, struiken en heggen om vogels aan te trekken en ook egels weten dat ze in deze tuin welkom zijn.

Af en toe vervang ik noodgedwongen wat planten omdat ze dood zijn of teveel gaan woekeren. Alle buxus is al uit de tuin verdwenen omdat ik de strijd tegen de buxusrupsen door middel van handmatig verwijderen, had opgegeven. Ik gebruik ook geen chemische bestrijdingsmiddelen of kunstmeststoffen om mijn gevederde en andere vrienden niets in de weg te leggen.

Die rotkatten

Maar dan komen die katten (let wel: niet van onszelf) op hun manier van onze tuin genieten! De omgewoelde grond van een nieuwe plant wordt direct opengekrabd: plant eruit, kattenstront erin! In de zomer is een mooi droog plekje met los zand ideaal om erin rond te kroelen en tussen de planten is er schaduw om er een dutje te doen als het te warm wordt. Ik zie steeds minder vogeltjes en vind af en toe dode, aangevreten muisjes die toch echt 'niet voor de poes' waren!

Katteneigenaren zeggen al gauw dat er niets aan gedaan kan worden want "het is nou eenmaal zijn of haar natuurlijke gedrag". Maar voor huisdieren geldt toch dat je dat zogenaamde natuurlijke gedrag kunt sturen en naar mijn mening zou moeten beïnvloeden. Anders dan bij een wild dier heeft de eigenaar van een huisdier toch een zekere verantwoordelijkheid. Het zou toch normaal moeten zijn dat je met je eigendommen, onder jouw verantwoordelijkheid, een ander niet tot last bent. De meeste (?) hondenbezitters ruimen tegenwoordig de uitwerpselen van hun viervoeters op.

Ik weet wel: net als bij schapenhouders kan ik ook zelf wat doen om katten uit mijn tuin te weren. En als die kat een wild dier was, hetgeen geenszins het geval is, zou ik daarvoor ook alles in het werk stellen. Nu kan ik, op eigen kosten, slechts dingen doen waarvan succes niet gegarandeerd is. Veel tips met als doel je tuin onaantrekkelijk te maken voor katten heb ik al, met wisselend succes, uitgeprobeerd. Beter en meer terecht zou het zijn als de burens hun eigen tuin aantrekkelijk zouden maken voor hun kat!

De eigenaren van de katten erop aanspreken of zelfs maar suggesties doen, ligt lastig want het laatste wat je wil is onenigheid in de buurt. En juridische stappen ondernemen, hetgeen op zich een mogelijkheid is want de eigenaar is, zoals gezegd, verantwoordelijk voor de schade/overlast die zijn kat aanricht, heeft hetzelfde effect.

Ik moet het maar over me heen laten komen, me erbij neerleggen. Deze plaag zal wel een ergernis blijven.

Beleef de natuur

INDIEN ONBESTELBAAR: H. HESKAMP - T HAAGJE 12 - 6961 GM EERBEEK

Agenda

Zondag 2 februari 2025 11.00 uur
Stevige wandeling Joppe/Gorsselse Heide
Restaurant de Zessprong in Joppe
Informatie: <https://www.ivn.nl/afdeling/zutphen>

Zondag 16 februari 2025 14.00 uur
Natuur in de stad in Zutphen
start: Binnenplaats Oude Bornhof
Bornhovestraat 15 in Zutphen
Gidsen: Anke, Dineke (Zutphen), Lambert en Jan
Excursie samen met IVN Zutphen

Zondag 2 maart 2025 14.00 uur
Natuurexcursie Gorsselse Heide
Hoek Reeverdijk/Elzerdijk Eefde
Informatie: <https://www.ivn.nl/afdeling/zutphen>

Zaterdag 8 maart 2025 09.00 uur
Voorwandelen: Bekenwandeling Loenen
Start: Kasteel Ter Horst
Eerste gids: Gerard
Overige gidsen: Karin en Bert

Zondag 9 maart 2025 14.00 uur
Publieksexcursie: Bekenwandeling in Loenen
Start: Kasteel Ter Horst
Hoofdweg 747371 AK Loenen (Gld)

Maandag 10 maart 2025 19.30 uur
Algemene vergadering IVN Eerbeek e.o.
Plaats wordt nader bekend gemaakt

Zondag 16 maart 2025 14.00 uur
Stinzenplanten en oud Warnsveld
Informatie: <https://www.ivn.nl/afdeling/zutphen>

Zaterdag 12 april 2025 06.45 uur
Voorwandelen: Vogels in het Sterrebos
Start: Sterrebosweg
Eerste gids: Lambert
Overige gidsen: Joop en Aad

Zaterdag 12 april 2025 10.00 uur
Excursie Herenboeren. Groote modderkolk
Vrijenbergweg 24c 7371 AA Loenen
Voor IVN leden

Zondag 13 april 2025 06.45 uur
Publieksexcursie: Vogels in het Sterrebos
Start: Ingang Sterrebos
Sterrebosweg 6975 AH Tonden

Zaterdag 17 mei 2025 09.00 uur
Voorfietsen: Fietstocht Apeldoorns kanaal
Start: Restaurant Grand Café De Korenmolen
Eerste gids: Bert
Overige gidsen: Jan en Herman

Zondag 18 mei 2025 14.00 uur
publieksexcursie: Fietstocht Apeldoorns kanaal
Start: Restaurant Grand Café De Korenmolen
Kanaalweg 3 6961 LW Eerbeek

Alle wandelingen duren ongeveer 2 uur.
Anders wordt het op de website vermeld
www.ivn-eerbeek.nl

Voor informatie over plaats, tijd en duur

Eerbeek: chrisholtslag@ziggo.nl
telefoon: 06-47368561

Zutphen: Ktengrotenhuis@kpnmail.nl
Telefoon: 0575-471995

Excursies Zutphen zijn cursief gedrukt.